

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra společenských věd

Bakalářská práce

Práce s textem v hodinách výchovy k občanství

Vypracovala: Andrea Pucholtová
Vedoucí práce: doc. PhDr. Helena Zbudilová, Ph.D.

České Budějovice 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

_____ v Českých Budějovicích

Podpis

Poděkování

Děkuji vedoucí mé bakalářské práce doc. PhDr. Heleně Zbudilové, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady a připomínky.

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá výukovými metodami práce s textem a jejich využitím v hodinách výchovy k občanství na 2. stupni ZŠ. V teoretické části jsou definovány základní pojmy, které se týkají dané problematiky: výukové metody, metody práce s textem, text, učebnice, čtenářská gramotnost a občanská gramotnost. Praktická část zahrnuje obsahovou analýzu sady učebnic výchovy k občanství, českého jazyka a literatury pro 2. stupeň ZŠ. Součástí práce je dotazníkové šetření, které se soustředí na texty a metody využívané v hodinách výchovy k občanství. Práce také zahrnuje tři pracovní listy, v nichž jsou využity metody práce s textem.

Klíčová slova

Výchova k občanství - výukové metody - metody práce s textem – text - občanská a čtenářská gramotnost - učebnice

Abstract

The bachelor thesis deals with text work methods and their utilization at civics at primary schools' second level. The theoretical part defines basic civics terminology, namely educational methods, text work methods, text, textbooks, readers and civics literacy. The practical part includes content analysis of complex civics and Czech language and literature textbooks for primary schools' second level. Survey used in the bachelor thesis concentrates on texts and methods used during civics lessons. There are also three worksheets with example work methods included.

Key words

Civics – educational methods – work text methods – text - readers and civics literacy - textbook

Obsah

Úvod	7
Teoretická část	8
1. Výukové metody – definice, funkce a klasifikace	8
1.1 Výhody a nevýhody práce s textem.....	10
1.2 Charakteristika vybraných vyučovacích metod práce s textem.....	10
2. Vymezení a charakteristika textů a učebnic využívaných v hodinách výchovy k občanství.....	25
2.1 Text	25
2.2 Učebnice.....	26
3. Problematika čtenářské gramotnosti.....	31
4. Občanská gramotnost	33
Praktická část	37
5. Obsahová analýza učebnic výchovy k občanství.....	37
6. Obsahová analýza učebnic českého jazyka a literatury.....	45
7. Výzkumné šetření na ZŠ Kladno	52
7.1 Interpretace výsledku dotazníku pro učitele výchovy k občanství.....	53
8. Rozbor pracovních listů.....	56
Závěr.....	57
Literatura a zdroje	59
Přílohy	63
Seznam příloh.....	63

Úvod

Předmětem bakalářské práce bude analýza metod práce s textem v předmětu výchovy k občanství. Práce s textem je jedna z nejstarších metod. Stejně jako ostatní výukové metody prošla dlouhým historickým vývojem. Zatímco dříve spočívala na práci s učebnicí a učebními texty, dnešní výuka využívá i text zprostředkovaný moderními médii, především počítači.¹

Bakalářská práce bude rozdělena na část teoretickou a praktickou. Na začátku teoretické části budeme definovat pojem výukové metody. Budeme se zabývat jejich funkcemi a klasifikací. Dále se budeme věnovat metodám práce s textem a jejich uplatnění v hodinách výchovy k občanství, přičemž upozorníme na jejich výhody i nevýhody. Zaměříme se na konkrétní vyučovací metody práce s textem, tj. referát, mentální mapu, domácí úkoly, diskuzi, texty s otevřeným koncem nebo vynechanými pasážemi, výpisky, portfolio, minutové texty a otázky k textu. Součástí bude i vymezení a charakteristika textů a učebnic, jež jsou využívány v daném předmětu. Následující kapitola bude věnována současné problematice čtenářské gramotnosti. V závěru teoretické části se zaměříme na občanskou gramotnost, její vymezení v RVP ZV a současný stav.

Praktická část bude zahrnovat dotazníkové šetření na Základní škole Kladno, Moskevská 2929, jehož prostřednictvím budeme zjišťovat, které texty a metody jsou konkrétně využívány v hodinách výchovy k občanství. Důležitou součástí bude obsahová analýza učebnic občanské výchovy, v nichž budou vyhledány zdroje, na které jsou žáci upozorňováni v textu učebnic. Následovat bude obsahová analýza učebnic českého jazyka a literatury, kde budeme zjišťovat, zda jsou zde uplatňována průřezová témata s ohledem na výchovu k občanství a v jaké míře. Nakonec zpracujeme návrhy několika pracovních listů, jež budou zaměřeny na práci s textem v hodinách výchovy k občanství.

¹ MAŇÁK, Josef a Vlastimil ŠVEC. *Výukové metody*. Brno: Paido, 2003, ISBN 80-7315-039-5, s. 64.

Teoretická část

1. Výukové metody – definice, funkce a klasifikace

V této části se budeme nejprve zabývat terminologií související s výukovými metodami, dále uvedeme vybrané metody práce s textem, k nimž vytvoříme konkrétní příklady pro výuku výchovy k občanství na 2. stupni základní školy.

Pojem metoda znamená „postup, cesta, způsob vyučování (řecky *methodos*). Charakterizuje činnost učitele vedoucí žáka k dosažení stanovených vzdělávacích cílů.“² Výuková metoda je jedním z didaktických prostředků každého vyučování. Mezi další didaktické prostředky patří obsah učiva a organizační formy výuky.

Pro zvolení výukové metody je velmi důležitý vzájemný vztah mezi učitelem a žákem. Učitel má rozhodující podíl na výběru, orientaci a realizaci metod, avšak úspěšnou výuku lze garantovat jen za předpokladu, že učitel a žák spolu vzájemně úzce spolupracují.³

Výukové metody vykonávají různé funkce. Hlavní funkcí výukových metod je zprostředkování vědomostí a dovedností. Mezi další patří funkce aktivizační a komunikační. Aktivizační funkce pomáhá žáky motivovat, učí je ovládat postupy a osvojovat si techniky práce a myšlení. Komunikační funkce je hlavním předpokladem efektivní výuky.⁴

Jednou ze zásadních funkcí výukových metod je usměrňování žákovského učení tak, aby si žák osvojil dovednosti a vědomosti a rozvíjel své schopnosti s ohledem na respektování výukových cílů a individuálních rozdílů mezi žáky. Zároveň by regulace učení měla umožnit žákům dostatečný prostor pro jejich samostatnou činnost. Smyslem výukových metod je iniciovat žáky k samostatnému učení. V současné době je ve

² PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 3. rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2001, ISBN 80-7178-579-2, s. 287.

³ MAŇÁK, Josef a Vlastimil ŠVEC. *Výukové metody*. Brno: Paido, 2003, ISBN 80-7315-039-5, s. 23.

⁴ TAMTÉŽ, s. 24.

vzdělávání preferována tzv. autoregulace učení, která umožňuje žákům podílet se aktivně na řízení vlastního učení.⁵

Autoři, kteří se zabývají obecnou didaktikou, klasifikují výukové metody podle různých kritérií. Za jednu z nejpřehlednějších považujeme klasifikaci z „*Obecné didaktiky*“ J. Skalkové (1999), která klasifikuje metody podle pramene poznání a typu poznatků. V tomto dělení jsou metody práce s textem zahrnuty v metodách slovních:⁶

I. Metody slovní

- Monologické metody (např. vysvětlování, výklad, přednáška)
- Dialogické metody (např. rozhovor, dialog, diskuze)
- Metody písemných prací (např. písemná cvičení, kompozice)
- Metody práce s učebnicí, knihou, textovým materiálem

II. Metody názorně demonstrační

- Pozorování předmětů a jevů
- Předvádění (předmětů, činností, pokusů, modelů)
- Demontrace statických obrazů
- Projekce statická a dynamická

III. Metody praktické

- Nácvik pohybových a pracovních dovedností
- Laboratorní činnosti žáků
- Pracovní činnosti (v dílnách, na pozemku)

⁵ TAMTÉŽ, s. 42.

⁶ SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika*. 1. vyd. Praha: ISV nakladatelství, 1999, ISBN 80-85866-33-1, s. 169.

- Grafické a výtvarné činnosti.

1.1 Výhody a nevýhody práce s textem

Z historického hlediska je práce s textem jedna z nejstarších metod. Původně se jednalo o metodu, jejímž základem je práce s učebnicí a učebními texty, popř. s příručkami, encyklopediemi, odbornou literaturou, ale i krásnou literaturou (beletrií, poezií). V poslední době se k ní připojuje i učení z textu, které je zprostředkováváno moderními médii, především televizí (teletext) a internetem. Podstatou této výukové metody je zpracování důležitých informací v textu, které umožní žákům získat nové poznatky nebo je rozšířit a prohloubit.⁷ Jedná se o metodu, kde převládá samostatné učení žáků. Radíme ji nejen mezi metody klasické, ale i aktivizující.

Prostřednictvím metod práce s textem se žáci v první řadě naučí porozumět, interpretovat a posoudit různé typy textů. Žáci by měli být schopni informace z textu využít při řešení různých úloh a problémů. Důležitá je zde aktivita žáka. Žáci jsou schopni zvládnout samostatnou práci a mohou pracovat svým tempem. Při diskuzi se např. učí formulovat své myšlenky, hledat argumenty, ale také naslouchat názorům ostatních. Při referátu či diskuzi se učí vystupovat před ostatními a získávají sebedůvěru. Nedílnou součástí by mělo být získání pozitivního vztahu ke knihám. Je však důležité, aby učitel našel vhodný a přiměřený text na téma, které je zaujme. Podstatné je také správné kladení otázek (např. při diskuzi). V neposlední řadě je třeba, aby učitel na práci vyčlenil dostatek času.

1.2 Charakteristika vybraných vyučovacích metod práce s textem

Mezi nejznámější metody práce s textem patří výpisky, referáty a domácí úkoly. Jedná se o metody, s nimiž jsme se sami setkali během vyučování na základní škole.

⁷ MAŇÁK, Josef a Vlastimil ŠVEC. *Výukové metody*. Brno: Paido, 2003, ISBN 80-7315-039-5, s. 64.

Kromě těchto metod zmíníme i další, které lze uplatnit ve výuce společenských věd, tj. mentální mapu, diskuzi, texty s otevřeným koncem nebo vynechanými pasážemi, portfolio, minutové texty a otázky k textu.

Předmět výchovy k občanství poskytuje nejvíce prostoru pro diskusi o aktuálních tématech, proto považujeme za nejpřínosnější metodu diskusi. Další metody, tj. výpisky, referáty, texty s otevřeným koncem nebo vynechanými pasážemi, minutové texty, otázky k textu se vzájemně doplňují a rozvíjí tyto oblasti čtenářské gramotnosti – vyhledávání, získávání a zpracování informací. Z tohoto pohledu jsou také velmi důležité. Domácí úkoly z pohledu občanské výchovy slouží především k projevení zájmu o sledování aktuálního dění a prohlubování učiva. Mentální mapa, portfolio a výpisky mají nezastupitelnou roli jako záznam výsledků výuky.

Referát

Referátem rozumíme písemné zpracování zadaného tématu. Při jeho tvorbě by měl žák vycházet z různých informačních zdrojů a podstatné informace spojit do smysluplného celku. Můžeme jej doplnit obrázky, grafy či videem. V referátu by nemělo chybět závěrečné shrnutí a prostor pro dotazy a diskuzi.⁸

Je vhodné, aby učitel nabídl žákům při zadávání referátu více témat, tak aby měli možnost vybrat si to, které je pro ně zajímavé. Zároveň by měl žákům umožnit konzultace o zvoleném tématu i mimo vyučovací hodinu, případně doporučit literaturu k danému tématu. V referátech by žáci měli být schopni zformulovat i vlastní názor.

Vypracovaný referát žáci velmi často prezentují před učitelem a třídou. Pro úspěšnou prezentaci je třeba, aby žák uměl mimo jiné navázat oční kontakt se svými

⁸ LABISCHOVÁ, Denisa, LABISCH, Martin. *Metodika výuky občanské výchovy na 2. stupni základních škol z pohledu pedagogické praxe* [online]. Ostrava: Ostravská univerzita 2010. [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: <http://projekty.osu.cz/synergie/dok/opory/labischova-metodika-vyuky-obcanske-vychovy-na-2-stupni-zs.pdf>, s. 55-56.

posluchači a využil všech verbálních a neverbálních prostředků k dostatečnému zaujetí posluchačů.

Při přednesu referátu lze využít i PowerPointovou prezentaci. V prezentaci by měli být formulovány hlavní myšlenky do výstižných hesel, případně doplněné obrazovým materiálem pro názornou ilustraci.

S touto metodou jsme se na ZŠ setkávali poměrně často, i když ne přímo v předmětu výchovy k občanství. Tato metoda rozvíjí u žáka především schopnost vyhledávat a zpracovávat informace. Pro žáka má velký význam i skutečnost, že se při přednesu referátu naučí mluvit před ostatními. Zároveň však u této metody hrozí riziko stažení celé práce z internetu a v tomto případě postrádá jakýkoliv smysl. Učitel tedy musí kontrolovat nejen správnost údajů v referátu, tak aby z toho měli prospěch i posluchači ve třídě, ale i to zda žák referát opravdu sám vytvořil.

Příklady zadání referátů:

Žákům je zadán referát na téma „Rozdělení moci ve státě“. Zvolené téma vychází z kapitoly s názvem „Česká republika – demokratický právní stát“ probírané v učebnici občanské výchovy pro 6. ročník. Žák by měl v referátu rozebrat jednotlivé druhy moci ve státě - zákonodárnou, výkonnou a soudní moc. Zaměřit se na orgány státní správy, jejichž prostřednictvím je tato moc uskutečňována. Popsat jaké pravomoci má prezident, vláda a parlament.

Na toto téma navazuje v 7. ročníku kapitola s názvem „Cesta k demokracii“. Žáci by měli nejprve vysvětlit pojem demokracie. Zmínit prvního demokratického prezidenta, popřípadě o něm uvést několik nejdůležitějších informací. Vysvětlit čím se vyznačuje demokratický režim, porovnat ho s jinými režimy a zhodnotit jejich klady a zápory.

V 8. ročníku se zabýváme otázkou, zda umím žít zdravě. V rámci tohoto tématu by žáci měli charakterizovat zdraví a zaměřit se na to, jak mohou svoje zdraví ovlivnit. Závěrem by v referátu měli zmínit, co oni sami dělají pro své zdraví.

V 9. ročníku se zabýváme tématem „Peněžní ústavy“. Žáci by v referátu měli uvést, které instituce označujeme jako peněžní ústavy a co mají na starosti. Vysvětlit pojmy: úvěr, hypotéka a úrok. Zaměřit se na Českou národní banku a vysvětlit, čím se liší od komerčních bank.

Mentální mapa

Jedná se o grafické zobrazení pojmů a jejich vztahů. Mezi výhody mentálního mapování patří upevňování a systematizace znalostí. Napomáhá dlouhodobějšímu zapamatování učiva. Znalosti přecházejí z krátkodobé paměti do dlouhodobé. Umožňuje žákům dávat nové informace do vztahu s předchozími znalostmi.⁹

Myšlenkové mapy můžeme vytvářet i ve skupinách. Žákovi může posloužit jako pomůcka při diskuzi, referátu i jiné formě prezentace či při zaznamenávání obsahu textu. Dále ji lze použít při opakování učiva.¹⁰

Jako příklad pro vytvoření mentální mapy jsme zvolili téma „Člověk v rytmu času“, které je součástí výuky občanské výchovy v šestém ročníku.

Úkolem žáka je sestavit mentální mapu (viz Příloha č. 1 Mentální mapa), v níž zachytí klíčové body výkladu učitele, tj. způsoby určování času v minulosti i současnosti, odvozování dne, týdne a měsíce z pohybů země, důležité pojmy (např. podzimní rovnodennost, letní slunovrat, apod.), druhy kalendářů, některé významné dny

⁹ LABISCHOVÁ, Denisa, LABISCH, Martin. *Metodika výuky občanské výchovy na 2. stupni základních škol z pohledu pedagogické praxe* [online]. Ostrava: Ostravská univerzita 2010. [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: <http://projekty.osu.cz/synergie/dok/opory/labischova-metodika-vyuky-obcanske-vychovy-na-2-stupni-zs.pdf>, s. 57.

¹⁰ TAMTÉŽ, s. 57-58.

a státní svátky. Učitel si takto snadno ověří, zda žáci věnovali jeho výkladu dostatečnou pozornost a žáci si při vypracovávání mentální mapy lépe zapamatují probranou látku.

V 7. ročníku probíráme téma „Slušnost pro každý den“. Žák nejprve vypracuje referát a poté vytvoří mentální mapu, kterou využije při jeho prezentování. V referátu nesmí chybět vymezení pojmu slušného chování, některé příklady chování např. v obchodě, autobuse apod., zásady představování, vhodného oslovení a oblékání.

Žáci 8. ročníku mají za úkol vytvořit mentální mapu k referátu na téma „Jak si pamatuji a soustředím se“. Do mentální mapy zaznamenají druhy paměti, fáze paměti, pozornost a její vlastnosti, způsoby lepšího zapamatování, ale i zapomínání.

V 9. ročníku se žáci setkávají s tématem „Ohrožené životní prostředí“. Úkolem žáků je pomocí mentální mapy zaznamenat obsah výkladu učitele. V mentální mapě by měli uvést některé globální problémy, jejich příčiny a možné důsledky. Také by měli vědět jaké instituce či občanská sdružení se zabývají životním prostředím.

Domácí úkoly

V současné době se velmi diskutuje o tom, jestli dávat žákům domácí úkoly nebo ne. Názory na tuto problematiku jsou různé, stejně tak jako se liší důvody těch, co souhlasí nebo naopak nesouhlasí. V *Učitelských novinách* vyšel například článek s názvem „*Nejčastější poznámka v žákovské: nemá domácí úkol*“¹¹, kde se k využívání domácích úkolů vyjadřují někteří ředitelé i ředitelky ZŠ. Upozorňují především na to, že domácí úkoly pomáhají upevňovat učivo a slouží i jako kontrola zda žáci učivo zvládají. Na druhé straně upozorňují na pracovní vytíženost rodičů, popř. i jejich nezáměr či neschopnost porozumět zadání úkolu u rodičů s nižším vzděláním. Poukazují tak na výhody i nevýhody této metody.

¹¹ Ucitelskenoviny. *Nejčastější poznámka v žákovské: NEMÁ DOMÁCÍ ÚKOL* [online]. 2012 [cit. 2015-04-06]. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=6899>

Hlavním účelem domácího úkolu je, aby si žáci procvičili, prohloubili a upevnili získané vědomosti z probírané látky, případně o ni získali zájem. Ve výchově k občanství převažují domácí úkoly ústní nad písemnými. Žák se má například do příští hodiny zamyslet nad nějakým tématem, sledovat aktuality v médiích, sestavit graf, tabulku, zaznamenat údaje do slepé mapy apod.¹²

Vhodným zadáním domácího úkolu může být například téma „Krizy a její řešení“, které se vztahuje k výuce občanské výchovy v 6. ročníku ke kapitole „Osobní bezpečí“. V ní se žáci seznamují s krizovými situacemi v životě, které mohou potkat každého z nás a s jejich řešením. Úkolem žáků je vyhledat příběhy krizí jiných lidí a zamyslet se nad tím, jak by sami daný problém řešili, případně na koho by se obrátili se žádostí o pomoc. Žáci mohou čerpat z novin, časopisů nebo sami vymyslet vhodný příklad. Vybraný příklad krize a její řešení mohou interpretovat před třídou. Jako o krizi můžeme hovořit v souvislosti se šikanou, krádeží, požárem apod.

V 7. ročníku se zabýváme médii. Úkolem žáků je zamyslet se, jak nás média ovlivňují a která oni sami sledují nejčastěji.

V 8. ročníku se setkáváme s tématem „Jak se znám“. Žáci mají za úkol zamyslet se nad svými kladnými i zápornými vlastnostmi. Musí však také vysvětlit, proč si myslí, že tyto vlastnosti mají.

Žáci v rámci tématu „Smlouvy“ probíraném v 9. ročníku mají za úkol zjistit, které informace má obsahovat kupní smlouva.

Diskuze

Učitel zadá žákům text, od něhož se bude dále odvíjet diskuze. Jejich pozornost na určité části textu můžeme koncentrovat tím, že jim předem uložíme několik otázek.

¹² LABISCHOVÁ, Denisa, LABISCH, Martin. *Metodika výuky občanské výchovy na 2. stupni základních škol z pohledu pedagogické praxe* [online]. Ostrava: Ostravská univerzita 2010. [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: <http://projekty.osu.cz/synergie/dok/opory/labischova-metodika-vyuky-obcanske-vychovy-na-2-stupni-zs.pdf>, s. 54-55.

V následné diskuzi je nezbytné, aby se žáci opírali o fakta nikoliv o nepodložené informace. V závěru diskuze by měla zaznít určitá rekapitulace.¹³

Využívání této metody je vhodné hned z několika důvodů. Žáci se naučí překonat nesmělost, vyjádřit svůj názor, podložit názor argumenty, ale i vyslechnout a zvážit názory ostatních. Nevýhodou je především časová náročnost metody. Důležitá je volba vhodného tématu.

Při diskuzi v 6. ročníku vycházíme z textu učebnice občanské výchovy s názvem „Rodina jako vzor a příklad“. Žáci by si měli uvědomit proč je rodina tak důležitá, jaké plní funkce a do jaké míry je ovlivňuje.

Ukázku diskuze pro 7. ročník jsme již vypracovali v pracovních listech (viz Příloha č. 3 Návrhy pracovních listů).

V 8. ročníku se setkáváme s tématem „Ten umí to a ten zas tohle...“, jehož klíčovým bodem je dělba práce. Žáci si nejprve přečtou přiložený příběh (viz Příloha č. 2 Ukázky textů) a v diskuzi se zamyslí nad tím, jak se liší dělba práce v současné rodině oproti rodinám před několika lety. Proč došlo k těmto změnám. Co má u nich na starosti máma, táta, ale i oni sami.

Pro 9. ročník jsme zvolili k prostudování zákon o rodině. Žáci si nejprve text před diskuzí samostatně přečtou. Cílem je, aby si žáci uvědomili, že nejen rodiče mají vůči nim povinnosti, ale i děti mají povinnosti vůči svým rodičům. V diskuzi by měli sami říct, jak jednotlivým bodům zákona rozuměli, popřípadě jestli by např. něco doplnili, apod. Také si mohou připomenout, jak zákony vznikají.

¹³ PETTY, Geoffrey. *Moderní vyučování: praktická příručka*. 1. vyd. Přeložil Štěpán Kovařík. Praha: Portál, 1996, ISBN 80-7178-070-7, s. 167-173.

Texty s otevřeným koncem nebo vynechanými pasážemi

Texty jsou uzavřeny otázkami, na které mají žáci písemně odpovídat. V předmětu výchovy k občanství mohou navrhnout řešení nějakého problému například nedorozumění s rodiči, šikana ve škole apod.¹⁴

Příklad: Šikana – 7. ročník

Žáci si nejprve přečtou příběh (viz Příloha č. 2 Ukázky textů) a zamyslí se nad ním. Úkolem žáků je navrhnout řešení problému a vyhledat odpovědi na otázky týkající se šikany. V rámci tohoto tématu by žáci měli být schopni odpovědět na následující otázky: Jaké jsou projevy šikany? Kdo je oběť a kdo agresor? Jaké následky může mít šikana pro oběť a pro agresora? Proč se oběť často nikomu nesvěří? Jak se zachováš, pokud zjistíš, že někdo šikane tvého spolužáka? Žáci by si měli uvědomit, že je nutné poskytnout pomoc. Měli by vědět na koho se v takové situaci obrátit. Také by se měli obeznámit s tím, proč je nutné v takové situaci jednat a nezůstat netečný.

Obdobný úkol představují texty, kde chybí části vět a žáci je mají doplnit. Může se jednat o doplňování faktických údajů, které je jednodušší. Můžeme ale zvolit i složitější texty, kde je nezbytné, aby žáci chybějící informace nejprve vyhledali, nebo si je předem osvojili.¹⁵

Žáci se naučí pracovat s různými informačními zdroji a vyhledávat v nich potřebné informace. S metodou jsou spojené nároky na materiální vybavenost školy, tj. počítačová učebna nebo knihovna.

Jako příklad doplňování faktických údajů jsme vytvořili text na téma „Manželství“, jemuž se věnujeme v šestém ročníku. Žáci pracují samostatně.

¹⁴ Ucitelskenoviny. *Metody pro výuku práce s textem ve společenskovedních předmětech* [online]. 2009 [cit. 2014-11-24]. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/index.php/userfiles/file/www.dakolkarvina.cz?archiv&clanek=1664>

¹⁵ TAMTÉŽ.

Doplňte chybějící informace:

K uzavření manželství je nutné splnit několik podmínek. Jednou z nich je věk ____ let. Existuje však výjimka, kdy soud může umožnit uzavřít manželství osobě starší ____ let. Dále musíme být _____. Nesmí se jednat o osoby _____ nebo _____. Pokud předchozí podmínky splňujeme, musíme se obrátit s písemnou žádostí na _____ úřad. K žádosti je nutné předložit především _____ a _____. Sňatek může být buď _____ nebo _____. Manželství může také zaniknout a to třemi způsoby: _____, _____ nebo _____.

V 8. ročníku si žáci mají osvojit poznatky z oblasti práva a jedním z témat je i „Ústava České republiky“. V rámci cvičení, které jsme připravili, žáci nejprve doplňují faktické údaje, které už si osvojili, jako v přechozím úkolu, ale později musí prostudovat text Ústavy ČR a stručně doplnit obsah jednotlivých hlav.

Doplňte chybějící informace:

Ústava byla přijata _____ a platí od _____. Tvoří ji _____ a _____. Ústavním zákonem je _____.

Stručně napiš, co obsahují jednotlivé hlavy Ústavy ČR.

Hlava I. _____

Hlava II. _____

Hlava III. _____

Hlava IV. _____

Hlava V. _____

Hlava VI. _____

Hlava VII. _____

Hlava VIII. _____

V 9. ročníku se ve výuce zabýváme tématem „Obce“. Další text se tudíž týká obce a jejích orgánů. Žáci zde doplňují údaje, které by měli znát.

Obec je _____, má postavení _____
a vlastní _____. Rozlišujeme obce _____ typu, _____ typu,
_____ města a _____. Obecní zastupitelstvo je
skupina lidí, která je volena _____. Jedná se o _____ orgán. Má vždy
_____ počet členů. Obecní zastupitelstvo zastupuje _____ a schvaluje
_____. Dalším orgánem obce je obecní rada. Obecní rada je
volena z _____. Jedná se o _____ orgán obce. Je
tvořena _____, jeho zástupci a _____. Obecní úřad je sídlem
orgánů obce. Rozlišujeme úkoly _____ působnosti a _____
působnosti.

Výpisky

Žák by měl zvládnout vytvořit logický a pochopitelný zápis, který mu usnadní učení. Předtím však musí rozlišit důležitou informaci od nepodstatné, uvědomit si souvislosti mezi jevy, členit poznámky graficky, používat symboly, zkratky, schémata, vytvářet přehledy, slovníčky odborných termínů, mentální mapy, nákresy, grafy, tabulky, kartogramy. Zpočátku je dobré, když učitel upozorňuje žáka na podstatné údaje. Později by měli být žáci schopni v textu podstatné informace vyhledat sami.

Zaznamenání výsledků výuky má pozitivní vliv na upevnění poznatků. Žáci si mohou dělat výpisky z probrané kapitoly či výkladu učitele.¹⁶

S vyhledáváním a zpracováním informací z textu mají podle výsledků výzkumu čtenářské gramotnosti žáci nejmenší potíže. Avšak pro učitele je snazší diktovat zápis celé třídě než následně kontrolovat samostatné výpisky žáků.

Portfolio

Obdobou výpisků je portfolio. Žáci do portfolio mohou zařazovat aktuality, výstřižky z novin, texty, s nimiž v hodinách pracují, pracovní listy, vypracované úkoly, referáty a mnohé jiné materiály. Výhoda portfolio spočívá v tom, že ho žáci mohou libovolně měnit, tj. vkládat nové materiály ke staršímu zápisu.¹⁷

V 6. ročníku mohou žáci vytvořit rodokmen své rodiny a zobrazit v něm příbuzenské vztahy. Dalším námětem může být téma „Místo kde žijeme“. Žáci co možná nejpřesněji namalují mapu svého města či vesnice, v níž by neměli chybět důležité instituce jako např. obecní úřad, nemocnice, škola apod.

Žáci 7. ročníku mohou sledovat kampaň jednotlivých politických stran a hodnotit ji.

V 8. ročníku se setkáváme s kapitolou „Co je už za mnou“. Žáci mohou zaznamenat důležité okamžiky svého života a zamyslet se nad tím, co by ještě chtěli dokázat.

V 9. ročníku mají možnost vytvořit životopis k získání prvního zaměstnání.

¹⁶ LABISCHOVÁ, Denisa, LABISCH, Martin. *Metodika výuky občanské výchovy na 2. stupni základních škol z pohledu pedagogické praxe* [online]. Ostrava: Ostravská univerzita 2010. [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: <http://projekty.osu.cz/synergie/dok/opory/labischova-metodika-vyuky-obcanske-vychovy-na-2-stupni-zs.pdf>, s. 53-54.

¹⁷ TAMTÉŽ, s. 54.

Minutové texty

Úkolem žáka je vytvořit stručný a srozumitelný písemný text, v němž shrne obsah látky do několika bodů. Lze tuto metodu využít nejen pro práci s texty, ale i v průběhu sledování naučného dokumentu nebo po výkladu učitele, čímž zajistíme pozornost žáků. Cílem je, aby žáci porozuměli tématu, naučili se zaznamenat podstatné informace a zvládli své poznámky interpretovat před ostatními.¹⁸

Úkolem žáků je vybrat z textu klíčové informace. Poté učitel vyzve několik žáků, aby své zápisky přednesli před svými spolužáky. První žák vyloží celé své poznámky. Ostatní vyberou pouze informace, které jejich spolužák nezmínil a oni je považují za důležité. Nevýhodou je časová náročnost metody.

Pro 6. ročník jsme vybrali interpretaci textu s názvem „Jak funguje adopce na dálku“ (viz Příloha č. 2 Ukázky textů). Prostřednictvím některých organizací lze využít tzv. adopci na dálku a přispívat tak na vzdělání dítěte, jehož rodiče mu nemohou poskytnout nejen vzdělání, ale i jídlo, oblečení či zdravotní péči. Zvolený text se týká adopce dětí v Zambii. Minutový text by měl obsahovat informace o tom, jak můžeme některé z dětí adoptovat, na co budou použity námi zasláné finanční prostředky, jaké částky je nutné uhradit, informace o dopisování s dítětem a případném osobním setkání.

Téma „Komunikace“ je probíráno v 7. ročníku. Její součástí je i komunikace neverbální, jíž se věnuje text s názvem „Beze slov“ (viz Příloha č. 2 Ukázky textů). Žák by měl do minutového textu shrnout prostředky, význam i podmíněnost neverbální komunikace.

V 8. ročníku se setkáváme s kapitolou „Umím se přiměřeně prosazovat?“. Na základě vybraného textu (viz Příloha č. 2 Ukázky textů) mají žáci vytvořit stručný text, v němž vysvětlí asertivní jednání, ale také jednání pasivní a agresivní. S textem

¹⁸ Učitelskenoviny. *Metody pro výuku práce s textem ve společenských vědách* [online]. 2009 [cit. 2014-11-24]. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/index.php/userfiles/file/www.dakolkarvina.cz?archiv&clanek=1664>

můžeme dále pracovat tak, že si žáci sami zvolí nějakou situaci, k níž vytvoří příklady agresivního, asertivního i pasivního jednání.

V 9. ročníku se setkáváme s tématem brigáda a práce. Pokud se ucházíme o zaměstnání, je nutné správně sestavit životopis a úspěšně absolvovat přijímací pohovor. Cenné rady, nám ukazuje video dostupné na adrese <http://www.vetsisance.cz/cz/seminare/jak-na-pracovni-pohovor>. Na začátku činnosti můžeme žáky rozdělit do skupin a určit jim část, kterou mají sledovat a vytvořit z ní krátký text, který přednesou před ostatními. Žáci si poté mohou vyzkoušet sestavit vlastní životopis.

Otázky k textu

Žáci mají vytvořit otázky související s pečlivě prostudovaným textem. Poté vytvoří dvojice, v nichž vždy jeden žák pokládá otázku a druhý odpovídá. Touto metodou se rozvíjí nejen porozumění textu, ale i dovednost souvisle mluvit. Později se mohou pokusit zpracovat otázky, jež dané téma rozšiřují, kupř. se zaměřují na příčiny, argumentaci a důsledky daného tématu.¹⁹ Nevýhodou je opět časová náročnost.

Příklady:

Každý z nás by měl být schopen dát druhému člověku první pomoc. Prvním krokem je však zavolání zdravotnické záchranné služby a poskytnutí informací o zraněném a tomu se věnuje text v publikaci s názvem „*První pomoc (nejen) pro školní praxi*“ (viz Příloha č. 2 Ukázky textů).

Otázky, na které by měli být žáci schopni odpovědět:

Jaké číslo má zdravotnická záchranná služba?

Které další číslo bychom měli znát?

Jaká je výhoda a nevýhoda tohoto čísla?

¹⁹ TAMTÉŽ.

Jaké nejdůležitější informace musíme operátorům sdělit?

Napadá tě, na co dalšího je třeba pamatovat?

Téma víra a náboženství je probíráno v 7. ročníku. Proč vlastně vzniklo náboženství? U zrodu náboženství byl přítomen strach z neznámého, ale i obdiv, proto lidé začali uctívat různé věci a později božstva. Mezi nejstarší náboženství také nazývaná jako přírodní patří fetišismus. Nejen o fetišismu pojednává Dagmar Demjančuková v díle „*Teorie a dějiny náboženství*“ (viz Příloha č. 2 Ukázky textů).

Otázky:

Kde fetišismus a podobné jevy můžeme najít?

V čem spočívá jejich víra?

Co je fetiš?

Jak se k fetiši chovali a proč?

Jedním z cílů učiva žáků 8. ročníku je poznat sám sebe. To jak se chováme, jednáme a prožíváme různé situace, ovlivňuje náš temperament a charakter. Text, jenž použijí jako příklad metody otázky k textu, se věnuje právě temperamentu, který je na rozdíl od charakteru vrozený. Je třeba upozornit žáky, že neexistuje čistý temperament.

Text z učebnice „*Základy psychologie, sociologie*“ (viz Příloha č. 2 Ukázky textů), jíž vytvořila Ilona Gillernová a Jiří Buriánek, není příliš dlouhý a složitý, proto je vhodný, pokud žáci pracují s touto metodou poprvé. Žáci si nejprve pečlivě prostudují text a připraví si několik otázek, které budou pokládat spolužákovi, s nímž tvoří dvojici.

Definuj temperament.

Je temperament vrozený nebo získaný?

Je možné změnit naše temperamentové vlastnosti?

Jaké typy temperamentu rozlišujeme?

Uveď u každého typu několik vlastností, jimiž se projevuje.

Zamysli se, jaký temperament máš ty.

Jak se chová tvůj kamarád? Pokus se určit jeho temperament.

I v naší společnosti se setkáváme s páčáním trestných činů. Průběh vyšetřování a postihy za trestné činy stanovuje trestní právo v trestním zákoníku. S touto problematikou se žáci seznamují v 9. ročníku.

Úkolem žáků je nejprve prostudovat jednu část trestního zákoníku, konkrétně „Obchodování s lidmi“ a vytvořit k ní vhodné otázky.

Např.

Jakých trestných činů se nesmíme dopustit vůči dítěti či jiné osobě?

Jaký trest stanovuje trestní zákoník za činy způsobené dítěti?

V jakém případě je trestem odnětí svobody na 5 až 12 let, popř. propadnutí majetku?

Jaký trest čeká toho, kdo svým jednáním způsobí smrt dítěte i jakékoliv jiné osoby?

Je trestná i příprava tohoto trestného činu?

2. Vymezení a charakteristika textů a učebnic využívaných v hodinách výchovy k občanství

2.1 Text

Učitel v hodinách výchovy k občanství by měl maximálně využívat autentické texty, ke kterým řadíme např. memoáry, životopisy, historické dokumenty, svědectví i stručné záznamy. Někdy je nutné dané texty upravovat, aby odpovídaly úrovni a pokročilosti žáků. Žáci by měli být schopni textu porozumět, interpretovat ho, definovat konzistentní a racionální odpovědi na otázky, formulovat svůj vlastní názor a podpořit ho logickými argumenty. Během vyučování by se měli setkat i s texty, které se snaží čtenáře přesvědčit. Měli by se seznámit s prostředky a technikami, které k tomuto účelu tvůrci textů využívají. Využít můžeme některé texty z historie např. projevy totalitních vůdců.²⁰

Rozlišujeme tři přístupy k práci s textem, tzv. pasivní, povrchní přístup, intenzivní čtení a nulové zpracování. Za přínosné lze označit pouze intenzivní čtení.

Pasivní, povrchní přístup spočívá v tom, že učitel uloží žákům méně zajímavý úkol. Výsledkem bývá pasivní přístup žáků k textu. Příkladem takové činnosti může být např. doplnění výpisků z učebnice, přečtení kapitoly apod.²¹

Při intenzivním čtení jsou žáci zadaným úkolem dostatečně motivováni a aktivně s textem pracují. Na základě textu se snaží odhalit hlavní myšlenku, pochopit vzájemné souvislosti nebo formulovat vlastní otázky.²²

U nulového zpracování žák čte text bezmyšlenkovitě a nesnaží se mu porozumět.²³

²⁰ HOMEROVÁ, Marie. *Výchova k občanství ve výuce společenských věd: metodicko-didaktická učebnice pro učitele všech typů škol*. Praha: Marie Homerová, 2013, ISBN 978-80-260-5103-9, s. 12-16.

²¹ SITNÁ, Dagmar. *Metody aktivního vyučování: spolupráce žáků ve skupinách*. vyd. 1. Praha: Portál, 2009, ISBN 978-80-7367-246-1, s. 133.

²² TAMTÉŽ, s. 133.

2.2 Učebnice

„Učebnice jsou nejstarším produktem naší kultury a používaly se již před vynálezem knihtisku.“^{24,25}

Podle *Pedagogického slovníku* se jedná o „druh knižní publikace uzpůsobené k didaktické komunikaci svým obsahem a strukturou. Má řadu typů, z nichž nejrozšířenější je školní učebnice. Ta funguje: 1. jako prvek kurikula, tj. prezentuje výsek plánovaného obsahu vzdělání; 2. jako didaktický prostředek, tj. je informačním zdrojem pro žáky a učitele, řídí a stimuluje učení žáků.“²⁶

Učebnice výchovy k občanství obsahují tzv. prvky výkladové i nevýkladové. Výkladové prvky tvoří text, který obsahuje učební látku upravenou podle schopností žáků. V závěru kapitoly je zařazeno shrnutí klíčových informací z výkladového textu. Dále se zde setkáváme s prvky nevýkladovými, tj. náměty na písemné práce, testy, diskuze, s praktickými úkoly, úkoly k zamyšlení či otázkami k textu. Vše je doprovázeno ilustracemi a pro snadnější orientaci i obsahem, nadpisy, úvodem k učebnici, grafickými symboly, poznámkami po stranách textu a rejstříkem.

Funkce učebnice

Podle J. Průchy „se funkcí učebnice rozumí role, přepokládaný účel, který má tento didaktický prostředek plnit v reálném edukačním procesu.“²⁷

²³ PETTY, Geoffrey. *Moderní vyučování: praktická příručka*. 1. vyd. Přeložil Štěpán Kovařík. Praha: Portál, 1996, ISBN 80-7178-070-7, s. 249.

²⁴ PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. 2. přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2002, ISBN 80-7178-631-4, s. 270.

²⁵ Mezi zakladatele teorie a tvorby moderních školních učebnic patří Jan Amos Komenský. Nejvýznamnější jsou jeho učebnice jazyků, tj. například *Dveře jazyků otevřené* (*Janua linguarum reserata*, 1631) a *Svět v obrazech* (*Orbis sensualium pictus*, 1658), přičemž dílo *Svět v obrazech* tvoří verbální složky učení neboli text a obrazové složky, jak se s tím setkáváme i v současných učebnicích. (PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. 2. přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2002, ISBN 80-7178-631-4, s. 270.)

²⁶ PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 3. rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2001, ISBN 80-7178-579-2, s. 258.

²⁷ PRŮCHA, Jan. *Učení z textu a didaktická informace*. 1. vyd. Praha: Academia, 1987, s. 19.

Funkci učebnic můžeme vymezit z pohledu dvou subjektů, tj. z pohledu učitele, který z ní vychází při přípravě výuky a také žáka, který si jejím prostřednictvím opakuje látku zprostředkovanou učitelem.

Učebnice plní následující funkce:

- informační – učebnice je zdrojem základních informací, obsahu učební látky
- racionalizační – žák získává znalosti potřebné k analýze a řešení problematiky probíraného učiva
- sebevzdělávací – pomáhá žákům při samostatném studiu
- transformační – přijatelnou formou sděluje poznatky vědy a společenského poznání
- systematizační – třídí učební látku do jednotlivých ročníků, stupňů i typů škol
- kontrolní – žáci získávají zpětnou vazbu
- integrační – umožňuje propojit informace získané z různých informačních pramenů
- výchovná – zprostředkování životních zkušeností, vzorů a podnětů k učení, chování²⁸

Práce s učebnicí

M. Homerová v metodické příručce *Výchova k občanství ve výuce společenských věd* při čtení učebnice doporučuje následující postup:²⁹

Žáci by si nejprve měli pečlivě prostudovat úvod a závěrečné shrnutí textu. Přičemž by měli získané informace interpretovat vlastními slovy. Účelem je, aby se žáci

²⁸ HLADÍLEK, Miroslav. *Kapitoly z didaktiky*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 1993, ISBN 80-7040-071-4, s. 77.

²⁹ HOMEROVÁ, Marie. *Výchova k občanství ve výuce společenských věd: metodicko-didaktická učebnice pro učitele všech typů škol*. Praha: Marie Homerová, 2013, ISBN 978-80-260-5103-9, s. 17.

bez obtíží orientovali v textu dané kapitoly a soustředili svou pozornost na důležité informace. K lepšímu pochopení textu mohou přispět i otázky, které se k němu vážou. Eventuálně mohou žáci vytvořit vlastní otázky. Odpovědi na otázky žáci většinou zpracovávají písemně. Jedná se o kritické čtení, které má velmi dobré výsledky.

Učebnice stanovuje základní učivo, které má být prezentováno žákům. Jsou do značné míry ovlivňovány ideologickými a politickými principy jednotlivých zemí a jejich obsahy vysvětlující vztahy mezi národy, etnickými menšinami, rasami atd., mohou působit na tvorbu rozmanitých postojů žáků a vytvářet u nich i nežádoucí předsudky.³⁰

Udělení schvalovací doložky

MŠMT hodnotí a následně uděluje učebnicím schvalovací doložku podle určitých kritérií. Tato kritéria jsou společná pro všechny učebnice. Avšak učebnice cizích jazyků musí splňovat ještě některá další kritéria, jež se na ostatní učebnice nevztahují. S ohledem na téma bakalářské práce uvedeme pouze kritéria týkající se učebnic výchovy k občanství, která musí být především:

- „v souladu s Ústavou a zákony ČR (zejména rovnost pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství)
- v souladu se vzdělávacími cíli a směřováním k rozvoji klíčových kompetencí
- v souladu s očekávanými výstupy vzdělávacího oboru rámcového vzdělávacího programu (u průřezového tématu soulad s přínosem průřezového tématu k rozvoji osobnosti žáka)

³⁰ PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. 2. přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2002, ISBN 80-7178-631-4, s. 273-274.

- v souladu s výchovou směřující k:

a) toleranci (včetně schopnosti rozpoznat její meze) a k vytvoření plurality názorů (podložených vědeckým poznáním)

b) demokracii, k pozitivní hodnotové orientaci, k osobní odpovědnosti jedince

c) uplatňování principu rovných příležitostí mužů a žen (učebnice neobsahuje stereotypní přístupy ve vztahu k pohlavím a vytváří předpoklady k rovnocennému formování obou pohlaví)

d) udržitelnému rozvoji života a k ochraně zdraví

e) porozumění textu, využití a kritickému vyhodnocení zdrojů informací a k obraně před manipulací

- musí obsahovat jen objektivní a tolerantní názory bez xenofobií postojů k různým národům a národnostem, k náboženstvím a církvím, případně k jiným společenským a kulturním organizacím a k jejich duchovním a kulturním hodnotám

- musí obsahovat pouze texty a grafické materiály, které nevedou k vytváření negativních stereotypů a zjednodušených zobecnění o konkrétních sociálních skupinách, národech, národnostech, rasách, pohlaví atp. a nejsou v rozporu se zákazem činnosti a propagace politických stran a hnutí a zákazem nevhodné reklamy podle § 32 školského zákona.

Odborná správnost obsahu učebnice:

- odborná správnost textové složky učebnice (soulad podávaných informací se stavem poznání v příslušných vědeckých oborech)

- odborná správnost grafické složky učebnice

- jazyková kultura textu učebnice podle pravidel českého pravopisu

- komplexnost daného tématu, učebnice obsahuje všechny podstatné informace pro komplexní/ucelené osvojování tématu s ohledem na možnou úroveň dosažení klíčové kompetence nebo očekávaného výstupu cílové skupiny žáků

Přiměřenost učebnice věku a dosaženým kompetencím žáků

- obtížnost textu ve vztahu k cílové skupině žáků (např. přiměřenost a četnost užití odborných, faktografických a numerických pojmů, jmen a názvů, délka vět, apod.)
- přiměřenost, vhodnost a obsahová správnost grafické složky učebnice vzhledem k věku žáků, tématu vzdělávacího obsahu, návaznosti na text atd.
- technické zpracování učebnice

Metodické a didaktické zpracování učebnice

- vyváženost základních poznatků a činností (výkladové texty, otázky a úlohy, cvičení, shrnutí aj.) a doplňujících informací
- provázanost výkladového textu s ostatními strukturními prvky učebnice verbálního i neverbálního typu
- vhodnost a použitelnost zařazených poznatků a činností z hlediska naplňování klíčových kompetencí a očekávaných výstupů
- motivační úroveň textové části učebnice
- motivační úroveň obrazové části učebnice
- podpora samostatné aktivity a tvořivosti žáka
- uplatnění mezipředmětových vztahů
- uplatňování průřezových témat

- různorodost příkladů a ilustrativních textů, které obsahují i různé úhly pohledu na každodenní zkušenosti sociálních skupin žáků, ras, národů, pohlaví atp.³¹

3. Problematika čtenářské gramotnosti

O tomto tématu se během posledních let opakovaně diskutuje. Vzniklo i několik odborných studií, výzkumných zpráv a článků, jež pojednávají o čtenářské gramotnosti. Například Česká školní inspekce vydala v roce 2010 publikaci „*Čtenářská gramotnost jako vzdělávací cíl pro každého žáka*“, v níž mimo jiné osvětluje některé metody rozvíjení čtenářských dovedností. Poukazuje na skutečnost, že je nutné metody žákům přesně vysvětlit a názorně ukázat na příkladu předtím, než začnou samostatně pracovat. Upozorňuje na nevyhovující materiální a organizační podmínky ve škole, které je nutné změnit. Uvádí, že pro rozvoj čtenářské gramotnosti je třeba vzbudit nejprve žákův zájem. Žáci by měli mít možnost zvolit si text podle svého zájmu. Dále je důležité, aby měli k četbě dostatek příležitostí a času. Učitel by měl mít přehled i o nových knihách a umožnit žákům sdílet zážitky z četby s ostatními.³²

Důvodem výše zmíněných diskuzí je významné zhoršení čtenářské gramotnosti v letech 2000-2009.

To představuje závažný problém, protože velkou část poznatků, znalostí a dovedností získáváme prostřednictvím textu, a z toho důvodu je nezbytné získání odpovídajících čtenářských dovedností.³³ Přičemž je nutné si uvědomit, že čtenářská

³¹ MŠMT. *Směrnice náměstka ministra pro vzdělávání ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k postupu a stanoveným podmínkám pro udělování a odnímání schvalovacích doložek učebnicím a učebním textům a k zařazování učebnic a učebních textů do seznamu učebnic* [online]. 2013 [cit. 2015-02-01]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/schvalovaci-dolozky-ucebnic-2013>

³² KOŠŤÁLOVÁ, Hana, ŠAFRÁNKOVÁ, Kateřina, HAUSENBLAS, Ondřej, ŠLAPAL, Miloš. *Čtenářská gramotnost jako vzdělávací cíl pro každého žáka* [online]. Praha: Česká školní inspekce 2010. [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: www.csicr.cz/getattachment/e43a087c-c044-4761-adcc-e4282774ae7a, s. 6-12.

³³ Učitelskenoviny. *Čtení a vzdělanost* [online]. 2004 [cit. 2014-02-02]. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=4999>

gramotnost nezahrnuje jen schopnost text přečíst. Žák musí být schopen textu porozumět, získávat z něj podstatné informace a posoudit jeho obsah i formu.

Podle naposledy realizovaného výzkumu z roku 2012 došlo od roku 2009 ke zlepšení čtenářské gramotnosti žáků. V tomto výzkumu však čtenářská gramotnost nebyla hlavní zkoumanou oblastí. Závěry výzkumu 2012 tedy nezahrnují výsledky žáků v jednotlivých oblastech čtenářské gramotnosti.³⁴ V roce 2009 však byly zkoumány tyto oblasti: vyhledávání a získávání informací, propojování a interpretace, posuzování a vyhodnocování. Z tohoto výzkumu vyplývá, že si žáci vedli nejlépe v oblasti vyhledávání a získávání informací. Průměrných výsledků dosahují ve zpracování informací. Největší problémy pak čeští žáci mají s posuzováním a vyhodnocováním textu.³⁵

Podle mezinárodního výzkumu OECD PISA „čtenářská gramotnost znamená schopnost porozumět psanému textu, přemýšlet o něm a používat jej k dosahování určitých cílů, k rozvoji vlastních schopností a vědomostí a k aktivnímu začlenění do života společnosti.“³⁶

Podle I. Procházkové „současné pojetí čtenářské gramotnosti v sobě zahrnuje schopnost porozumět mnoha různým typům textů vztahujících se k nejrůznějším situacím ve škole i mimo školu, přemýšlet o jejich smyslu a umět jej vyložit.“³⁷

Čtenářská gramotnost je součástí kurikula jako předpoklad dosažení klíčových kompetencí. Důvodem je zjištění, že žáci s nízkou úrovní čtenářské gramotnosti mají v dospělosti problémy nejen s uplatněním na trhu práce, ale i zapojením do společnosti.³⁸

³⁴ Csicr. *Hlavní zjištění PISA 2012* [online]. 2013 [cit. 2015-04-04]. Dostupné z: <http://www.csicr.cz/getattachment/283eb9f5-b30a-4467-927c-533ae347b621>

³⁵ Csicr. *Výsledky mezinárodního výzkumu OECD PISA 2009* [online]. 2012 [cit. 2015-04-04]. Dostupné z: <http://www.csicr.cz/getattachment/cz/O-nas/Mezinarodni-setreni-archiv/PISA/PISA-2009/Prezentace-ze-seminare.pdf>

³⁶ Clanky.rvp. *Co je čtenářská gramotnost, proč a jak ji rozvíjet* [online]. 2006 [cit. 2014-02-02]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/s/Z/446/CO-JE-CTENARSKA-GRAMOTNOST-PROCA-JAK-JI-ROZVIJET.html/>

³⁷ TAMTÉŽ.

³⁸ TAMTÉŽ.

Na rozvíjení čtenářských dovedností se podílí výchova z domova i výuka na základní škole nejen při výuce literatury, ale i v ostatních předmětech. Přičemž by se učitelé měli snažit vytvořit u žáků pozitivní vztah ke čtení a vést je ke zvládnutí nezbytných čtenářských postupů.³⁹

4. Občanská gramotnost

„Politika ve školách bylo a je velmi citlivé téma. V našem prostředí mají obavy z politické manipulace ve školách svůj základ ve zkušenosti s komunistickým režimem, který politicky „vzdělával“ celou společnost od předškolního do důchodového věku. Manipulace ovšem není jen výsadou nedemokratických režimů a její riziko je samozřejmě přítomné i dnes. Velký rozdíl je však v tom, že z manipulace často neobviňujeme už jen politický systém, ale riziko podobného obvinění nese i samotný učitel. I proto velká část učitelů odmítá o aktuální politice ve škole se žáky mluvit. Mnohdy v domnění, že se tím riziku přílišného ovlivňování žáků svými osobními postoji vyhne. Je tomu tak překvapivě často také v předmětech, jako je občanská výchova.“⁴⁰

Autoři metodického materiálu pro učitele „*Politika do školy patří*“ (2012), se proto rozhodli stanovit některé zásady, jak s těmito tématy pracovat. Doporučují, aby si učitel sám nejprve ujasnil téma a jeho důležitost. Zamyslel se nad jeho vhodností a případnými námitkami, které vůči němu mohou mít jeho kolegové i rodiče. Následně je nutné stanovit vzdělávací cíl a shromáždit dostatek nezbytných materiálů, jež umožní žákům seznámit se s různými úhly pohledu na dané téma. Dále se autoři zaměřují na průběh diskuze, před níž by však učitel měl zvážit možné odlišné názory, které se v jejím průběhu mohou objevit, a najít vhodné argumenty. Učitel by se měl zamyslet i

³⁹ KOŠŤÁLOVÁ, Hana, ŠAFRÁNKOVÁ, Kateřina, HAUSENBLAS, Ondřej, ŠLAPAL, Miloš. *Čtenářská gramotnost jako vzdělávací cíl pro každého žáka* [online]. Praha: Česká školní inspekce 2010. [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: www.csicr.cz/getattachment/e43a087c-c044-4761-adcc-e4282774ae7a, s. 8.

⁴⁰ MATĚJKA, Ondřej, HOTOVÝ, Filip. *Politika do školy nepatří* [online]. Brno: Masarykova univerzita 2012. [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: http://www.obcanskevzdelavani.cz/work/ke-stazeni/COV2012_Politika_do_skoly_patri.pdf, s. 2.

nad svým názorem a rovněž jej podložit argumenty. Upozorňují však, že pokud nedokáže učitel zůstat nezaujatý, není zvolené téma vhodné probírat se žáky.⁴¹

Občanská gramotnost, kterou žáci mají získat na základní škole v hodinách výchovy k občanství, je obsažena v průřezových tématech rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání. Konkrétně se jedná o průřezová témata Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, Multikulturní výchova, Environmentální výchova a Mediální výchova.

Téma Osobnostní a sociální výchova je naplňováno ve výchově k občanství prostřednictvím témat „lidská setkání, vztahy mezi lidmi, zásady lidského soužití, podobnost a odlišnost lidí, vnitřní svět člověka, osobní rozvoj.“⁴²

Průřezové téma Výchova demokratického občana je zaměřeno na „principy demokracie a demokratického rozhodování a řízení, lidská a občanská práva, ve kterých se klade důraz na participaci jednotlivců – občanů na společenském a politickém životě demokratické společnosti“.⁴³

Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech se soustředí na „sociální, ekonomické, právní a kulturní souvislosti v evropské a globální dimenzi.“ Dále také „objasňuje vazby mezi lokální, národní, evropskou a globální úrovní uvažování, rozhodování a jednání.“⁴⁴

Multikulturní výchova se zaměřuje na „poznání vlastního kulturního zakotvení a porozumění odlišným kulturám.“ Podstatnou součástí je rozvíjení „smyslu pro spravedlnost, solidaritu a toleranci.“⁴⁵

⁴¹ TAMTÉŽ, s. 9 -12.

⁴² Kol. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Praha: MŠMT 2013 [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/upraveny-ramcovy-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani>, s. 105.

⁴³ TAMTÉŽ, s. 107.

⁴⁴ TAMTÉŽ, s. 109.

⁴⁵ TAMTÉŽ, s. 111.

Téma Environmentální výchova ukazuje „souvislosti mezi ekologickými, technicko-ekonomickými a sociálními jevy s důrazem na význam preventivní obezřetnosti v jednání a další principy udržitelnosti rozvoje.“⁴⁶

Ve výchově k občanství se v rámci Mediální výchovy klade důraz na kritické posouzení informací, které jsou nám různými médii prezentovány.⁴⁷

Společnost Člověk v tísni realizovala výzkum, který je zaměřen na aktivní občanství mladých lidí. První dotazníkové šetření se uskutečnilo již v roce 2009. Od té doby proběhlo dotazníkové šetření v roce 2012 a v roce 2014. Výsledky a porovnání jednotlivých šetření jsou k dispozici v publikaci Jeden svět na školách (2014). Dotazníkové šetření je rozděleno na tyto oblasti: životní styl; lokální, celostátní a globální problémy; možnost ovlivnit řešení problémů; zdroje informací, politické preference, československé dějiny, spokojenost a vztah k zahraničí.

Zde bychom vyzdvihli alespoň některé závěry výzkumu, které považujeme vzhledem k tématu občanské gramotnosti za nejpodstatnější.

V druhé části výzkumu se autoři ptají na největší a nejzávažnější problémy. Mezi žáky převažuje názor, že nemohou tyto problémy ovlivnit. Pouze 1/10 žáků si myslí, že tyto problémy může ovlivnit a chystá se to udělat. Cca stejné množství žáků je toho názoru, že sice problémy ovlivnit mohou, ale nechystají se to udělat. Příčiny malé angažovanosti vrstevníků tkví podle jejich názoru především ve znechucení politikou a společenským děním a v obecné lhostejnosti. Zásadní význam přikládají i množství vlastních problémů a malé informovanosti o tom, jak a kde se zapojit. Připouští, že informace o problémech ČR a světa jim poskytují především média. Školní výuka jako zdroj informací o lokálních problémech a problémech ČR je minimální. V oblasti problémů světa je tato informovanost lepší. Účast v parlamentních volbách se oproti roku 2009 a 2012 téměř nezměnila. Účast potvrdilo jen 60% žáků. Důvodem je nezájem o politiku, nedůvěra v politické strany a politiky, neschopnost výběru strany a také

⁴⁶ TAMTÉŽ, s. 113.

⁴⁷ TAMTÉŽ, s. 115.

nevidí smysl v účasti na těchto volbách. Výsledky výzkumu tedy potvrzují, že úroveň aktivního občanství je dost nízká.⁴⁸

⁴⁸ Jsns. *Dotazníkové šetření (2014)* [online]. 2014 [cit. 2014-04-02]. Dostupné z: https://www.jsns.cz/cz/article/63/Pruzkumy_a_setreni.html

Praktická část

5. Obsahová analýza učebnic výchovy k občanství

Provedli jsme, obsahovou analýzu jedné sady učebnic občanské výchovy, již byla udělena schvalovací doložka MŠMT.⁴⁹ Jedná se o učebnice s názvem *Občanská výchova, Rodinná výchova pro základní školy a víceletá gymnázia 6 - 9*. Učebnice vydalo nakladatelství Fraus.⁵⁰ Do analýzy jsme zahrnuli učebnice určené pro 6., 7., 8. a 9. ročník ZŠ. Vedle těchto učebnic byla vydána i metodická příručka pro učitele (*Občanská výchova, Rodinná výchova 6 - 9, Příručka pro učitele základní školy a víceletá gymnázia*).

Cílem obsahové analýzy je zjistit, na které texty jsou žáci odkazováni při plnění některých úkolů zahrnutých v textu učebnic a které patří mezi nejfrekventovanější. Výskyt těchto textů bude vyjádřen v procentech, přičemž údaje budou zaokrouhleny na jedno desetinné místo. Shromážděné informace jsme zpracovali do tabulek a grafů.

Nejprve jsme se zaměřili na míru uplatňování elektronických a tištěných zdrojů v jednotlivých ročnících.

⁴⁹ Schvalovací doložka MŠMT: učebnice pro 6. ročník 2009-2015, učebnice pro 7. ročník 2010-2016, učebnice pro 8. ročník 2011-2017, učebnice pro 9. ročník 2012-2018 (MŠMT. *Schvalovací doložky učebnic*. [online]. 2013-2015 [cit. 2015-04-04]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/schvalovací-doložky-ucebnic-2013>)

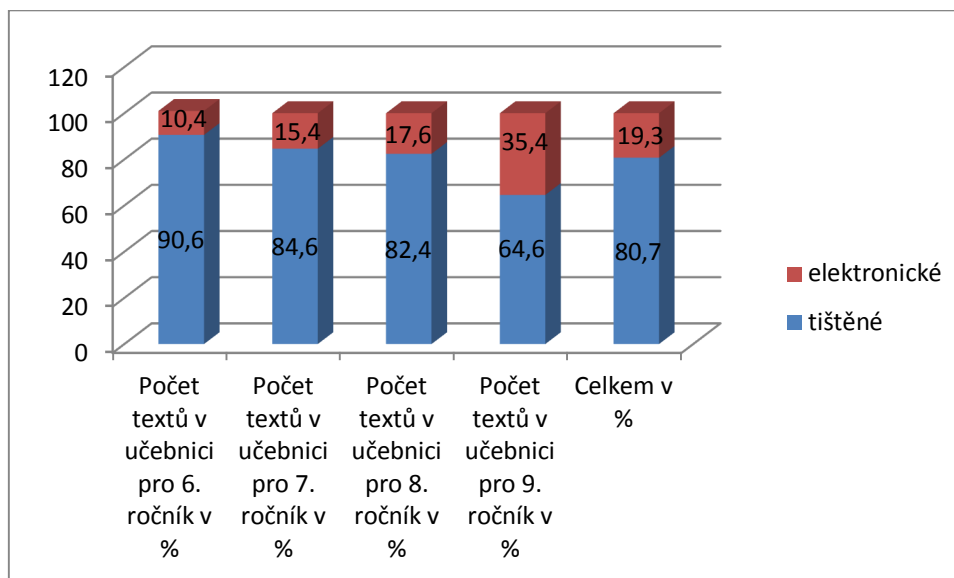
⁵⁰ Autoři: JANOŠKOVÁ, Dagmar, ONRÁČKOVÁ, Monika, ČÁBALOVÁ, Dagmar, ČEČILOVÁ, Anna, MARKOVÁ, Hana, ŠEBKOVÁ, Jitka.

Učebnice občanské výchovy pro 2. stupeň ZŠ

Tabulka č. 1

zdroje	Počet textů v učebnici pro 6. ročník v %	Počet textů v učebnici pro 7. ročník v %	Počet textů v učebnici pro 8. ročník v %	Počet textů v učebnici pro 9. ročník v %	Celkem v %
tištěné	90,6	84,6	82,4	64,6	80,7
elektronické	10,4	15,4	17,6	35,4	19,3

Graf č. 1

Z grafu vyplývá, že v učebnici pro 6. ročník elektronické zdroje tvoří 10,4% a tištěné zdroje 90,6%. V 7. ročníku využívané texty představují 84,6% tištěných a 15,4% elektronických zdrojů. V 8. ročníku zaujímají tištěné zdroje 82,4% a elektronické 17,6%. V 9. ročníku jsou oproti předchozím ročníkům elektronické zdroje využívány více. Tvoří 35,4% zdrojů. Přesto větší část zaujímají zdroje tištěné, tj. 64,6%. To znamená, že převážně jsou preferovány tištěné zdroje před elektronickými. Celkově je v těchto učebnicích využíváno 80,7% tištěných zdrojů a 19,3% elektronických.

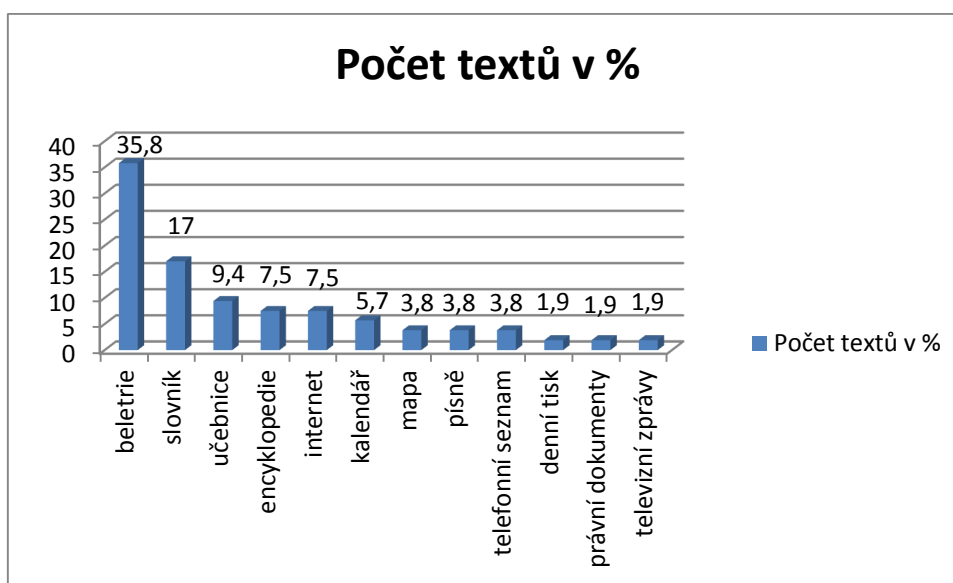
Dále jsme zjišťovali, nakolik jsou v jednotlivých ročnících užívány učebnice, slovníky, ale i mapy, internet aj.

Učebnice občanské výchovy pro 6. ročník

Tabulka č. 2

zdroje	Počet textů v %
beletrie	35,8
slovník	17
učebnice	9,4
encyklopedie	7,5
internet	7,5
kalendář	5,7
mapa	3,8
písně	3,8
telefonní seznam	3,8
denní tisk	1,9
právní dokumenty	1,9
televizní zprávy	1,9

Graf č. 2

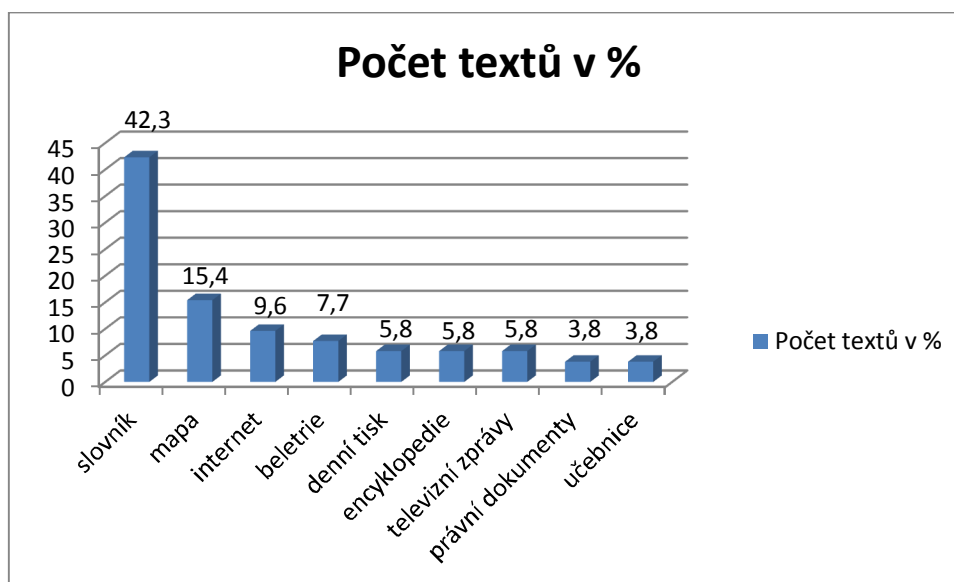
Z grafu vyplývá, že v 6. ročníku mají žáci možnost pracovat nejvíce s beletrií tj. 35,8%, slovníky 17%, učebnicemi 9,4%, encyklopediemi a internetem 7,5%. Ale mohou vyhledávat i v kalendáři 5,7%. Dále mohou využívat mapu, písně a telefonní seznam 3,8%. Právní dokumenty, denní tisk a televizní zprávy tvoří 1,9%.

Učebnice občanské výchovy pro 7. ročník

Tabulka č. 3

zdroje	Počet textů v %
slovník	42,3
mapa	15,4
internet	9,6
beletrie	7,7
denní tisk	5,8
encyklopedie	5,8
televizní zprávy	5,8
právní dokumenty	3,8
učebnice	3,8

Graf č. 3

Z grafu vyplývá, že v 7. ročníku zaujímají největší část slovníky 42,3% a mapy 15,4%. Internet tvoří 9,6%. Beletrie je oproti předchozímu ročníku využívána méně a

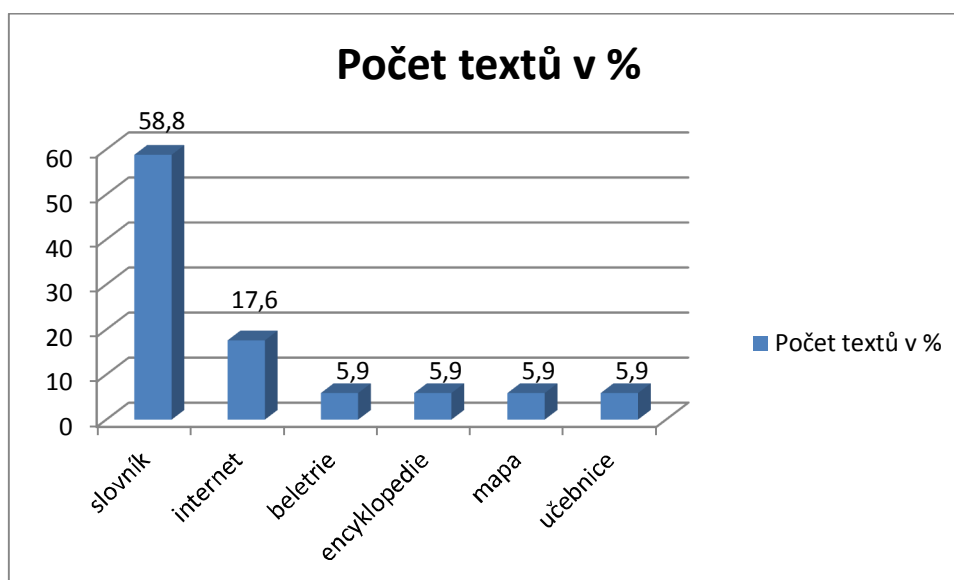
tvoří 7,7%. Dále jsou ve stejné míře využívány jako zdroj denní tisk, encyklopedie a televizní zprávy 5,8%. Nejméně jsou využívány právní dokumenty a učebnice 3,8%.

Učebnice občanské výchovy pro 8. ročník

Tabulka č. 4

zdroje	Počet textů v %
slovník	58,8
internet	17,6
beletrie	5,9
encyklopedie	5,9
mapa	5,9
učebnice	5,9

Graf č. 4

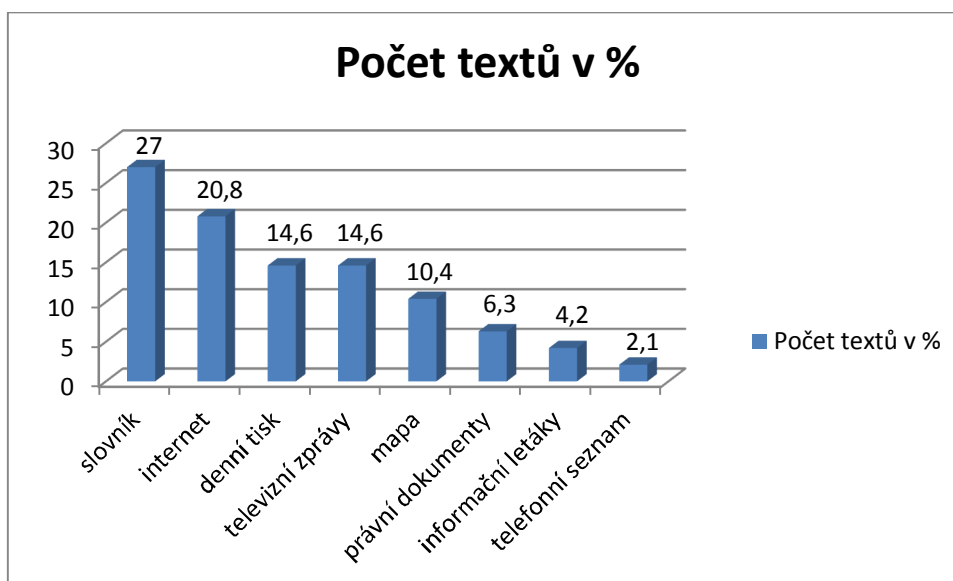
Z grafu vyplývá, že největší část v 8. ročníku zaujímají obdobně jako v 7. ročníku slovníky 58,8%. Dále je uplatňován internet, tj. 17,6%. Beletrie, encyklopedie, mapy a učebnice tvoří 5,9%. Denní tisk a televizní zprávy nejsou využívány.

Učebnice občanské výchovy pro 9. ročník

Tabulka č. 5

zdroje	Počet textů v %
slovník	27
internet	20,8
denní tisk	14,6
televizní zprávy	14,6
mapa	10,4
právní dokumenty	6,3
informační letáky	4,2
telefonní seznam	2,1

Graf č. 5

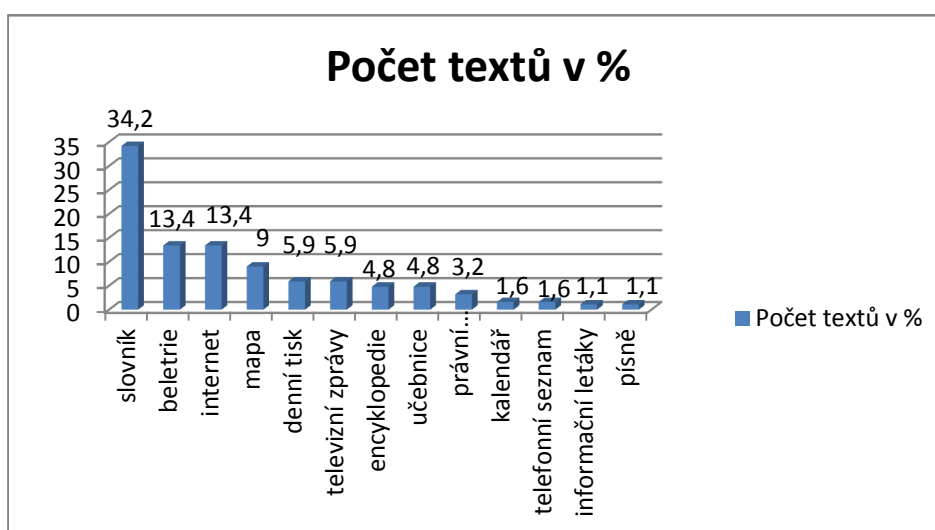
Z grafu vyplývá, že v 9. ročníku převažuje využívání slovníků 27%. Velkou část zaujímá internet 20,8%. Televizní zprávy a denní tisk tvoří 14,6%. Poměrně často jsou využívány i mapy 10,4%. Uplatňovány jsou i právní dokumenty 6,3%. Dále se zde objevuje využívání informačních letáků 4,2% a telefonního seznamu 2,1%.

Učebnice občanské výchovy pro 2. stupeň ZŠ

Tabulka č. 6

zdroje	Počet textů v %
slovník	34,2
beletrie	13,4
internet	13,4
mapa	9
denní tisk	5,9
televizní zprávy	5,9
encyklopedie	4,8
učebnice	4,8
právní dokumenty	3,2
kalendář	1,6
telefonní seznam	1,6
informační letáky	1,1
písně	1,1

Graf č. 6

Graf ukazuje, že celkově jsou v těchto učebnicích nejvíce využívány slovníky 34,2%, beletrie a internet 13,4%. Mapy tvoří 9%. Televizní zprávy a denní tisk zaujímají 5,9% zdrojů. Dále jsou využívány učebnice a encyklopedie 4,8%. Právní dokumenty tvoří 3,2%. Kalendář a telefonní seznam představují 1,6% zdrojů. Nejmenší část zaujímají informační letáky a písně 1,1%.

6. Obsahová analýza učebnic českého jazyka a literatury

V této části provedeme nejprve obsahovou analýzu jedné sady učebnic s názvem *Český jazyk 6 - 9 pro základní školy a víceletá gymnázia* od nakladatelství Fraus.⁵¹ Poté provedeme i analýzu učebnice *Literární výchova pro 2. stupeň základní školy a pro odpovídající ročníky víceletých gymnázií*.⁵²

Cílem obsahové analýzy je zjistit, v jaké míře jsou uplatňována v učebnicích českého jazyka a literatury jednotlivá průřezová témata s ohledem na výchovu k občanství. Při obsahové analýze jsme vycházeli z vymezení průřezových témat v RVP ZV a jejich realizace v oblasti Člověk a společnost.

Zastoupení těchto průřezových témat v učebnicích českého jazyka a literatury bude vyjádřeno v procentech, přičemž údaje budou zaokrouhleny na jedno desetinné místo. Shromážděné údaje jsme zpracovali do tabulek a grafů.

Nejprve jsme se zaměřili na míru uplatňování průřezových témat v jednotlivých učebnicích českého jazyka.

⁵¹ Autoři: KRAUSOVÁ, Zdeňka, TERŠOVÁ, Renata, PAŠKOVÁ, Martina, VAŇKOVÁ, Jana.

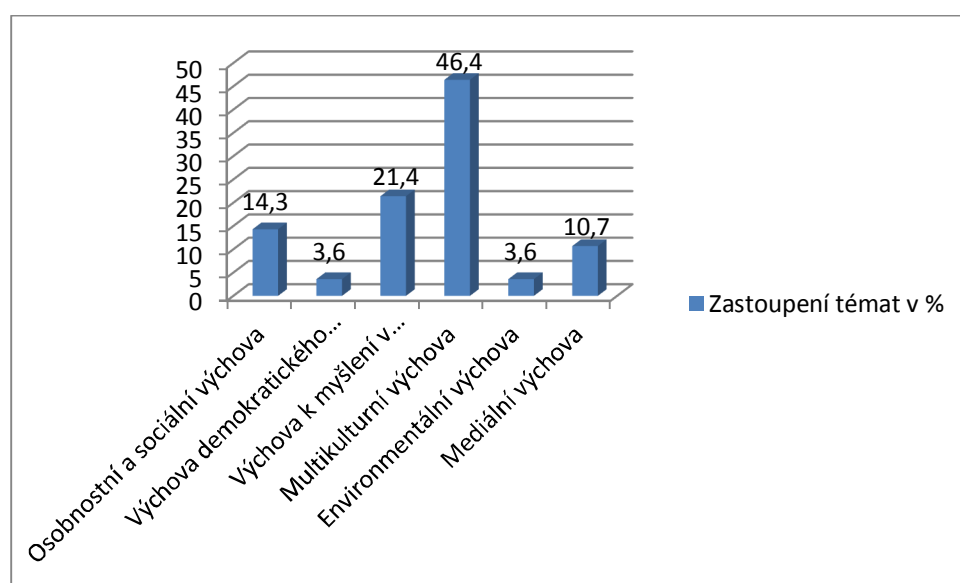
⁵² Autor: SOUKAL, Josef. Nakladatelství: SPN

Učebnice českého jazyka pro 6. ročník

Tabulka č. 1

Průřezové téma	Zastoupení témat v %
Osobnostní a sociální výchova	14,3
Výchova demokratického občana	3,6
Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech	21,4
Multikulturní výchova	46,4
Environmentální výchova	3,6
Mediální výchova	10,7

Graf č. 1

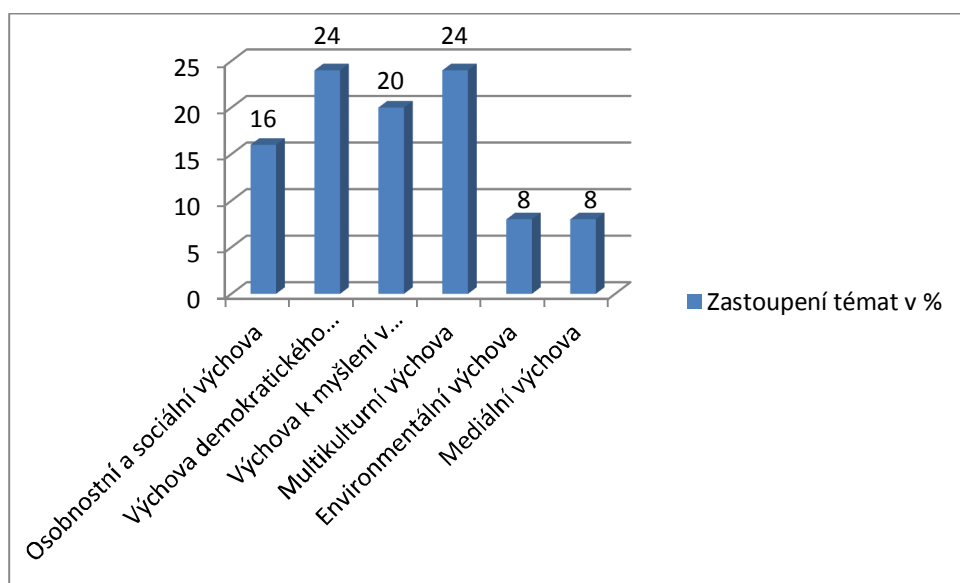
Z grafu vyplývá, že v největší míře je zastoupeno téma Multikulturní výchova, tj. 46,4%. Téma Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech je zastoupeno 21,4%. Osobnostní a sociální výchova tvoří 14,3%. Mediální výchova je uplatňována v rámci 10,7%. Nejméně se vyskytuje téma Výchova demokratického občana 3,6% a Environmentální výchova 3,6%.

Učebnice českého jazyka pro 7. ročník

Tabulka č. 2

Průřezové téma	Zastoupení témat v %
Osobnostní a sociální výchova	16
Výchova demokratického občana	24
Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech	20
Multikulturní výchova	24
Environmentální výchova	8
Mediální výchova	8

Graf č. 2

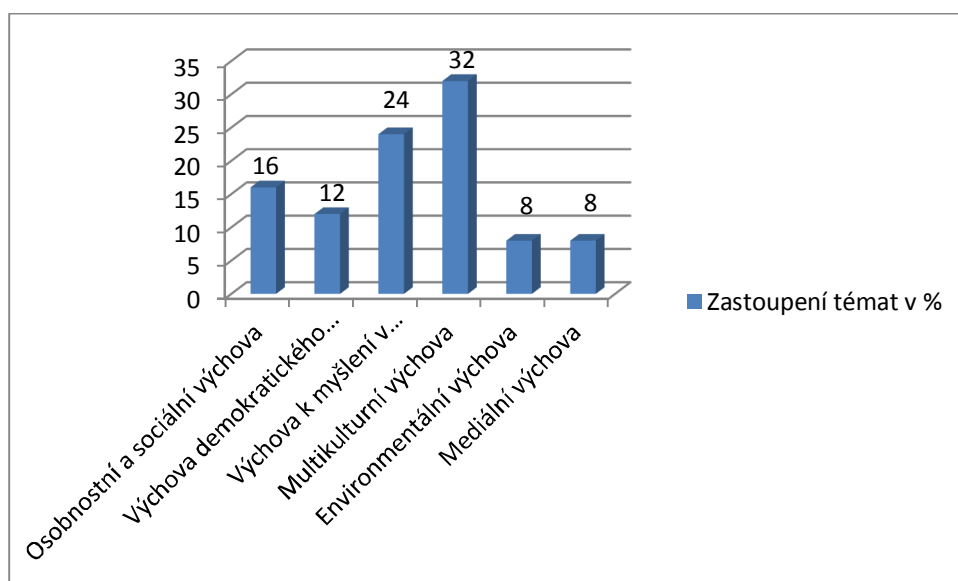

Z grafu vyplývá, že v textu učebnice českého jazyka pro 7. ročník se nejčastěji objevuje téma Výchova demokratického občana a Multikulturní výchova, tj. 24%. Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech je zastoupena 20% a Osobnostní a sociální výchova 16%. Environmentální výchova a Mediální výchova tvoří 8%.

Tabulka č. 3

Průřezové téma	Zastoupení témat v %
Osobnostní a sociální výchova	16
Výchova demokratického občana	12
Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech	24
Multikulturní výchova	32
Environmentální výchova	8
Mediální výchova	8

Graf č. 3

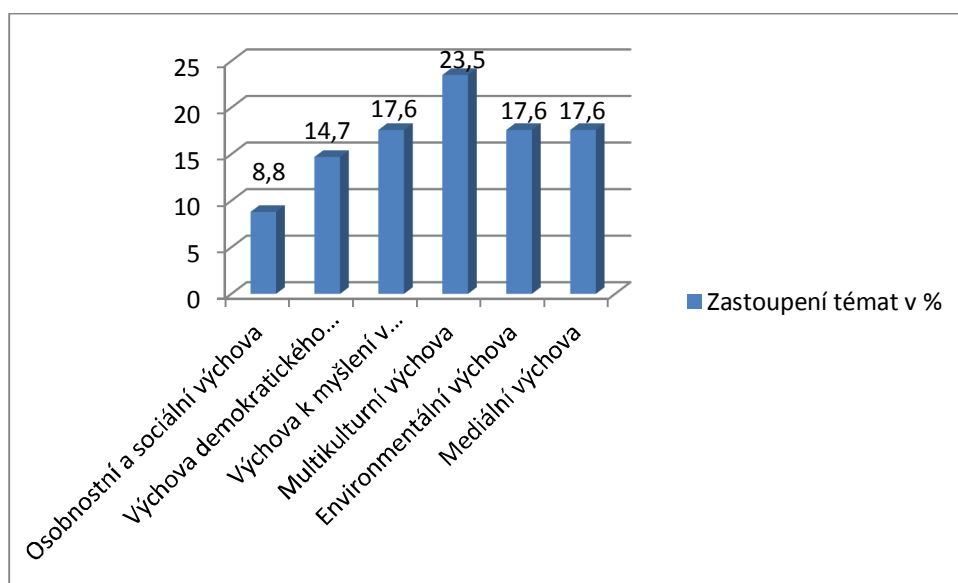
Z grafu vyplývá, že nejvíce je zastoupeno téma Multikulturní výchova 32% a Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech 24%. Dále je 16% zastoupeno téma Osobnostní a sociální výchova. Výchova demokratického občana je uplatňována 12%. Nejmenší část tvoří Environmentální výchova a Mediální výchova 8%.

Učebnice českého jazyka pro 9. ročník

Tabulka č. 4

Průřezové téma	Zastoupení témat v %
Osobnostní a sociální výchova	8,8
Výchova demokratického občana	14,7
Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech	17,6
Multikulturní výchova	23,5
Environmentální výchova	17,6
Mediální výchova	17,6

Graf č. 4

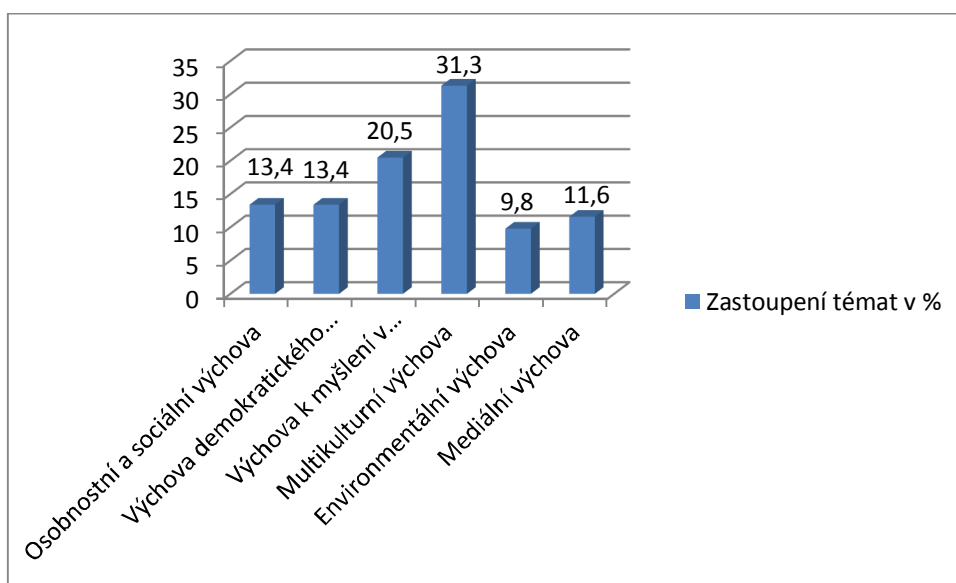
Z grafu vyplývá, že nejvíce je zastoupeno téma Multikulturní výchova 23,5%. Značnou část zaujímají témata Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, Environmentální výchova a Mediální výchova, tj. 17,6%. Výchova demokratického občana se objevuje ve 14,7%. Nejmenší část tvoří Osobnostní a sociální výchova 8,8%.

Učebnice českého jazyka pro 2. stupeň ZŠ

Tabulka č. 5

Průřezové téma	Zastoupení témat v %
Osobnostní a sociální výchova	13,4
Výchova demokratického občana	13,4
Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech	20,5
Multikulturní výchova	31,3
Environmentální výchova	9,8
Mediální výchova	11,6

Graf č. 5

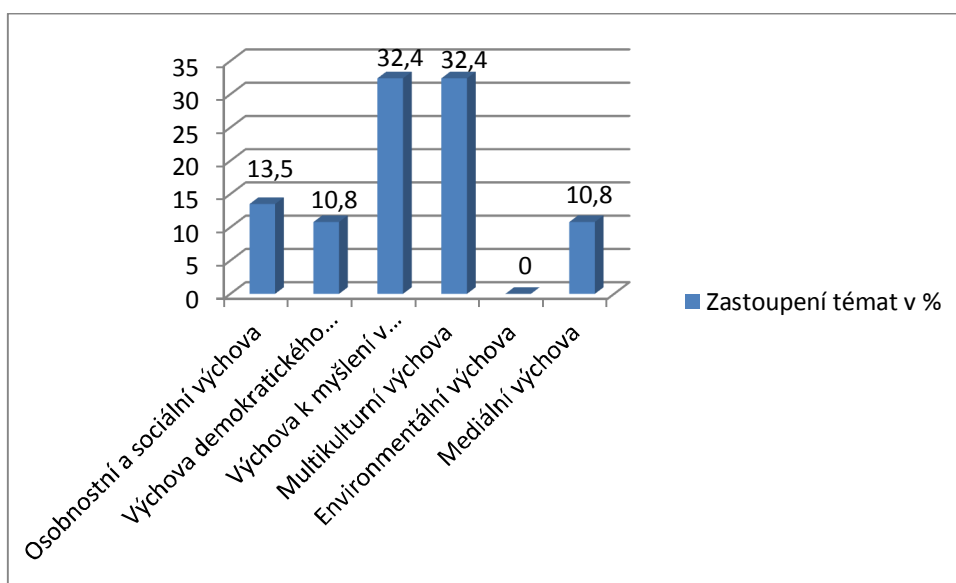
Graf ukazuje, že celkově je v učebnicích českého jazyka nejvíce zastoupeno téma Multikulturní výchova 31,3%, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech 20,5%, Osobnostní a sociální výchova 13,4% a Výchova demokratického občana také 13,4%. Mediální výchova tvoří 11,6%. Nejméně je zastoupeno téma Environmentální výchova 9,8%.

Učebnice literatury pro 2. stupeň ZŠ

Tabulka č. 6

Průřezové téma	Zastoupení témat v %
Osobnostní a sociální výchova	13,5
Výchova demokratického občana	10,8
Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech	32,4
Multikulturní výchova	32,4
Environmentální výchova	0
Mediální výchova	10,8

Graf č. 6

Graf ukazuje, že v učebnici literatury pro 2. stupeň ZŠ je v největší míře uplatňováno téma Multikulturní výchova 32,4% a Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech rovněž 32,4%. Osobnostní a sociální výchova je zastoupena 13,5%. Výchova demokratického občana a Mediální výchova tvoří 10,8%. Téma Environmentální výchova zde není zastoupeno.

7. Výzkumné šetření na ZŠ Kladno

Cílem výzkumného šetření bylo zjistit, jaké texty a metody se na vybrané ZŠ v praxi při výuce výchovy k občanství běžně využívají. Oslovili jsme pět základních škol. Dotazníkové šetření jsme však s ohledem na zadání práce provedli pouze na jedné z nich. Důvodem našeho výběru byla především délka působení paní učitelky, která na dané škole učí již 17 let. Paní učitelka vedle předmětu výchovy k občanství vyučuje i francouzský jazyk a finanční gramotnost. Jedná se o Základní školu Kladno, Moskevská 2929. Základní škola je zaměřena na hudební výchovu a tělesnou výchovu. Učitelé pracují podle školního vzdělávacího programu „Noty, míče, ke všemu tu máme klíče“.

Výzkumné šetření bylo anonymní. Pro vytvoření dotazníku jsme využili otázky uzavřené, otevřené i polouzavřené. První otázky jsou zaměřené na texty, četnost jejich využívání v hodinách výchovy k občanství a kritéria výběru. Dále se věnujeme výukovým metodám, zvláště se pak zaměřujeme na metody práce s textem, jejich výhody a nevýhody.

Vzhledem k odpovědím, které nám vyučující na dané ZŠ poskytla, nebylo třeba doplňovat dotazníkové šetření rozhovorem.

Hypotézy:

1. Na dané ZŠ využívají učitelé výchovy k občanství pouze učebnice.
2. Využívají především klasické výukové metody.
3. Učitelé často využívají metodu práce s textem.

7.1 Interpretace výsledku dotazníku pro učitele výchovy k občanství

1. Jaké texty využíváte v hodinách výchovy k občanství?

Na výběr byly texty beletristické, odborné a populárně-naučné. Respondentka uvedla, že využívá texty odborné a populárně-naučné.

2. Jaké zdroje v hodinách výchovy k občanství využíváte?

Respondentka potvrdila využívání textů tištěných i elektronických.

3. Které učebnice používáte při vyučování předmětu výchovy k občanství?

Jedná se o učebnice s názvem Občanská výchova, Rodinná výchova pro ZŠ a víceletá gymnázia, které vydalo nakladatelství FRAUS.

4. Uveďte jiné tištěné texty, které při vyučování předmětu výchovy k občanství používáte:

Respondentka na prvním místě uvádí materiály z různých školení. Jako příklad uvedla školení Partners Czech. Kromě toho využívá smlouvy, zákony a novinové články.

5. Které elektronické zdroje používáte při vyučování předmětu výchovy k občanství?

Respondentka odpověděla, že opět čerpá z různých školení. Dále využívá filmy z webového portálu jsns.cz, který je součástí vzdělávacího programu Jeden svět na školách, a youtube.cz. Mimoto čerpá například z internetových stránek bank či politických stran.

6. Jak často využíváte učebnice během roku?

Odpověď bylo možné pomoci škály 1-5 (1=nepoužívám, 2=občas, 3=poměrně často, 4=velmi často, 5=vždy). Respondentka odpověděla, že využívá učebnice poměrně často. Využívá však i jiné texty, jak vyplývá z následující odpovědi.

7. Jak často využíváte jiné tištěné texty během roku?

Na otázku respondentka opět odpovídala pomocí škály a zvolila na stupnici číslo dvě, tedy občas. To znamená, že jiné tištěné texty jsou využívány méně než učebnice, ale rozhodně nejsou během výuky opomíjeny.

8. Jak často využíváte elektronické texty během roku?

Odpověď byla formulována formou škály. Z odpovědi vyplývá, že elektronické texty jsou do výuky zařazovány ve stejné míře jako tištěné texty, na něž jsme se ptali v předchozí otázce.

9. Podle jakých kritérií dané texty vybíráte?

Tato otázka byla otevřená a respondentka uvedla tři kritéria. Prvním kritériem je téma. Dále se rozhoduje podle vhodnosti textu pro danou věkovou skupinu, přičemž se ohlíží na zájmy žáků. Také upřednostňuje texty využívané v běžném životě.

10. Jak často používáte jednotlivé výukové metody v hodinách výchovy k občanství během roku?

Zvolili jsme opět škálu od 1 do 5.

Nejvíce jsou tedy využívány metody dialogické (rozhovor, diskuse, dramatizace), diskusní metody, metody heuristické, řešení problému, skupinová a kooperativní výuka, partnerská výuka, individuální a individualizovaná výuka, samostatná práce žáků. Tyto metody byly na stupnici označeny číslem čtyři (velmi často).

Číslem tři (=poměrně často) byly označeny metody monologické (přednáška, vysvětlování, výklad, instruktáž) a frontální výuka.

Méně jsou využívány metody písemných prací, metody práce s učebnicí, knihou a kritické myšlení. Četnost využívání těchto metod bylo na stupnici označeno číslem dvě (=občas).

Stupeň jedna a pět nebyl využit u žádné metody.

11. Pokud používáte i jiné metody, doplňte jejich názvy a časové zastoupení:

Zde měla respondentka prostor pro případné doplnění jiných metod, jež by nebyly v námi užití klasifikaci metod zahrnuty.

12. Který faktor je pro Vás rozhodující při výběru výukové metody v hodinách výchovy k občanství?

V rámci odpovědí jsme uvedli šest faktorů a umožnili jsme i případné doplnění jiného faktoru, pokud by dané odpovědi respondentce nevyhovovaly. Úkolem bylo vybrat tři nejdůležitější faktory. Respondentka uvedla tyto faktory:

- Zákonnosti výukového procesu, a to obecné i speciální (logické, psychologické, didaktické).
- Cíle a úkoly výuky, vztahující se zejména k práci, interakci, jazyku.
- Úroveň fyzického a psychického rozvoje žáků, jejich připravenost zvládat požadavky učení.

13. Jak často využíváte metodu práce s textem v hodinách výchovy k občanství?

Paní učitelka uvedla, že metodu práce s textem využívá, ale poměrně málo. Četnost využívání této metody byla vyjádřena pomocí škály na stupnici číslem dvě (občas).

14. Jaké jsou podle vašeho názoru výhody a nevýhody metod práce s textem?

Otázka byla otevřená. Jako klad uvádí, že žáci mohou pracovat individuálně a pomalejší žáci tak nejsou tlačeni časem. Zmiňuje možnost setkání žáků s texty, s nimiž se budou setkávat i v praktickém životě. Jako příklad uvádí smlouvy, reklamační řád či zprávy. Pro učitele i žáky to znamená klidnější práci v hodině. V případě diskuze nebo skupinové práce zmiňuje nutnost stálé korekce vyjadřování, řízení diskuze, usměrňování práce skupin apod.

15. Jak dlouho učíte předmět výchovy k občanství?

Paní učitelka uvedla, že učí již 17 let.

8. Rozbor pracovních listů

Součástí práce jsou návrhy tří pracovních listů pro výuku výchovy k občanství včetně popisu aktivity, jež budou zařazeny v přílohách. Tyto pracovní listy nebyly zatím prakticky vyzkoušeny, protože jsem ještě neměla praxi na základní škole. Byly však zkontrolovány s paní učitelkou na základní škole. Návrhy pracovních listů jsou zaměřené na práci s textem.

V prvním pracovním listě využíváme metody diskuze na téma „Naše potřeby“. Diskuze se odvíjí od příběhů dvou afrických chlapců. Žáci by si měli uvědomit své potřeby, práva a svobody. Zamyslet se nad problémy zemí třetího světa a formami pomoci. Pracovní list je určen pro 7. ročník ZŠ.

Následující pracovní list, který je určen pro 7. ročník ZŠ, jsme vytvořili na téma „Stát“. Tento pracovní list tvoří několik otázek, na něž mají žáci odpovědět za pomoci učebnice nebo jiné vhodné literatury. Žáci mají vysvětlit základní pojmy stát, demokratický stát, republika, monarchie, teokracie, autokratický stát, přímá demokracie a nepřímá demokracie. Popsat vznik státu a jeho úkoly. Dále mají uvést demokratické způsoby rozhodování a řízení státu, příklady institucí a orgánů, jež řídí obec, kraj a stát.

Poslední pracovní list se věnuje tématu „Krádež“ a je určen pro 9. ročník ZŠ. Do pracovního listu jsme zařadili stručný text, ve kterém se objevují pojmy krádež a kleptománie. Otázky, které v tomto pracovním listu následují, danou problematiku dále rozvíjejí. Zaměřují se na vysvětlení pojmů krádež a kleptománie. Žáci se mají zamyslet nad motivy krádeže, rozlišit přestupek od trestného činu a uvést několik příkladů trestných činů. Uvědomit si, jak řešit přestupky a trestné činy. Při plnění úkolů je povoleno využívání internetu.

Závěr

Cílem bakalářské práce bylo zjistit možnosti využití výukových metod práce s textem ve výchově k občanství na 2. stupni ZŠ.

V teoretické části byly představeny vybrané metody práce s textem, které lze využít v hodinách výchovy k občanství. Prostřednictvím těchto metod se rozvíjejí klíčové kompetence související se čtenářskou gramotností: porozumění, interpretace a posouzení textu. K vybraným metodám práce s textem jsme doplnili názorné ukázky zpracování některých témat.

V praktické části byla provedena obsahová analýza sady učebnic občanské výchovy od nakladatelství Fraus s aktuální doložkou MŠMT. V těchto učebnicích jsme sledovali, na které texty jsou žáci odkazováni při plnění úkolů zahrnutých v textu učebnic, přičemž nás zajímala i frekvence zastoupení těchto textů v jednotlivých ročnících.

Nejprve jsme se soustředili na četnost výskytu tištěných a elektronických textů. Z tohoto hlediska jsou ve všech ročnících jednoznačně častěji uplatňovány tištěné texty. V 6., 7. a 8. ročníku zaujímají více než 80%. Pouze v 9. ročníku je jejich zastoupení o něco nižší tj. 64,6%. V další části jsme tyto zdroje dále rozdělili na beletrii, slovník, učebnice, encyklopedie apod. Zjistili jsme, že v učebnicích občanské výchovy jsou nejvíce využívány slovníky 34,2%, beletrie, internet 13,4%, mapy 9% a televizní zprávy a denní tisk 5,9%. Dále jsou zde zahrnuty učebnice, encyklopedie, právní dokumenty, kalendář, telefonní seznam, informační letáky a písně.

Poté jsme provedli obsahovou analýzu učebnic českého jazyka a literatury, v nichž jsme zkoumali, zda jsou zde uplatňována průřezová témata s ohledem na výchovu k občanství a v jaké míře.

Z výsledků je zřejmé, že v učebnicích českého jazyka jsou uplatňována všechna průřezová témata. Nejvíce je zastoupeno téma Multikulturní výchova 31,3%. Téma Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech tvoří 20,5%. Velkou část

představují témata Osobnostní a sociální výchova 13,4% a Výchova demokratického občana 13,4%. Nejméně se vyskytuje téma Mediální výchova 11,6% a Environmentální výchova 9,8%.

V učebnici literatury pro 2. stupeň ZŠ je nejvíce zastoupeno téma Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech (32,4%) a Multikulturní výchova také 32,4%. Osobnostní a sociální výchova tvoří 13,5%. Témata Výchova demokratického občana a Mediální výchova jsou uplatňována v 10,8%. V této učebnici není zastoupeno téma Environmentální výchova.

Praktická část dále obsahuje dotazníkové šetření, které zjišťuje, jaké texty a metody jsou na dané ZŠ v hodinách výchovy k občanství využívány. Stanovili jsme zde tři hypotézy. První hypotéza, že na dané ZŠ využívají učitelé výchovy k občanství pouze učebnice, se nepotvrdila. Z dotazníku vyplývá, že učebnice jsou využívány poměrně často, ale respondentka využívá i jiné tištěné a také elektronické texty. Druhá hypotéza, že jsou využívány především klasické výukové metody, také nebyla potvrzena. Z výsledků je zřejmé, že nejvíce jsou využívány aktivizující a komplexní výukové metody. Ani poslední hypotéza, že učitelé často využívají metodu práce s textem, nebyla potvrzena. Byla označena jako méně využívaná.

Poslední částí jsou návrhy pracovních listů, jež jsou zaměřeny na práci s textem v hodinách výchovy k občanství. V pracovním listě „Naše potřeby“ je uplatněna metoda diskuze. Pracovní list je určen pro žáky 7. ročníku. Druhý pracovní list pro 7. ročník je zaměřen na téma „Stát“ a je prezentován jako domácí úkol. V posledním pracovním listě na téma „Krádež“, je využito metody otázky k textu. Pracovní list je určen pro 9. ročník.

Literatura a zdroje

Adopcezambie. *Jak na to - adopce na dálku* [online]. 2014 [cit. 2014-11-18]. Dostupné z: <http://www.adopcezambie.cz/jak-na-to/>

Africke-deti.estranky. *Skutečné příběhy* [online]. 2012 [cit. 2014-03-24]. Dostupné z: <http://www.africke-deti.estranky.cz/clanky/skutečne-pribehy/ishmael--sierra-leone--.html>

Africke-deti.estranky. *Skutečné příběhy* [online]. 2012 [cit. 2014-03-24]. Dostupné z: <http://www.africke-deti.estranky.cz/clanky/skutečne-pribehy/patrick--rwanda--.html>

Clanky.rvp. *Co je čtenářská gramotnost, proč a jak ji rozvíjet* [online]. 2006 [cit. 2014-02-02]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/s/Z/446/CO-JE-CTENARSKA-GRAMOTNOST-PROCA-JAK-JI-ROZVIJET.html/>

Csicer. *Hlavní zjištění PISA 2012* [online]. 2013 [cit. 2015-04-04]. Dostupné z: <http://www.csicr.cz/getattachment/283eb9f5-b30a-4467-927c-533ae347b621>

Csicer. *Výsledky mezinárodního výzkumu OECD PISA 2009* [online]. 2012 [cit. 2015-04-04]. Dostupné z: <http://www.csicr.cz/getattachment/cz/O-nas/Mezinarodni-setreni-archiv/PISA/PISA-2009/Prezentace-ze-seminare.pdf>

DEMJEANČUKOVÁ, Dagmar. *Teorie a dějiny náboženství*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2003, 176 s. ISBN 80-86473-43-0.

GILLERNOVÁ, Ilona, BURIÁNEK, Jiří. *Základy psychologie, sociologie – Základy společenských věd I*. 3. upr. vyd. Praha: Fortuna, 2006, 160 s. ISBN 80-7168-749-9.

HLADÍLEK, Miroslav. *Kapitoly z didaktiky*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 1993, 93 s. ISBN 80-7040-071-4.

HOMEROVÁ, Marie. *Výchova k občanství ve výuce společenských věd: metodicko-didaktická učebnice pro učitele všech typů škol*. Praha: Marie Homerová, 2013, 104 s. ISBN 978-80-260-5103-9.

HRUŠKOVÁ, Martina, GUTVIRTH, Jaroslav. *První pomoc (nejen) pro školní praxi*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2010, 59 s. ISBN 978-80-7394-237-3.

JANÁČKOVÁ, Laura. *Praktická komunikace pro každý den*. 1. vyd. Praha: GRADA Publishing, 2009, 112 s. ISBN 978-80-247-2479-9.

Jsns. *Dotazníkové šetření (2014)* [online]. 2014 [cit. 2014-04-02]. Dostupné z: https://www.jsns.cz/cz/article/63/Pruzkumy_a_setreni.html

Kol. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Praha: MŠMT 2013 [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/upraveny-ramcovy-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani>

KOŠTÁLOVÁ, Hana, ŠAFRÁNKOVÁ, Kateřina, HAUSENBLAS, Ondřej, ŠLAPAL, Miloš. *Čtenářská gramotnost jako vzdělávací cíl pro každého žáka* [online]. Praha: Česká školní inspekce 2010. [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: www.csicr.cz/getattachment/e43a087c-c044-4761-adcc-e4282774ae7a

LABISCHOVÁ, Denisa, LABISCH, Martin. *Metodika výuky občanské výchovy na 2. Stupni základních škol z pohledu pedagogické praxe* [online]. Ostrava: Ostravská univerzita 2010. [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: <http://projekty.osu.cz/synergie/dok/opory/labischova-metodika-vyuky-obcanske-vychovy-na-2-stupni-zs.pdf>

MAŇÁK, Josef a Vlastimil ŠVEC. *Výukové metody*. Brno: Paido, 2003, 219 s. ISBN 80-7315-039-5.

MATĚJKA, Ondřej, HOTOVÝ, Filip. *Politika do školy nepatří* [online]. Brno: Masarykova univerzita 2012. [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: http://www.obcanskevzdelavani.cz/work/ke-stazeni/COV2012_Politika_do_skoly_patri.pdf

MŠMT. *Schvalovací doložky učebnic*. [online]. 2013-2015 [cit. 2015-04-04]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/schvalovaci-dolozky-ucebnic-2013>

MŠMT. *Směrnice náměstka ministra pro vzdělávání ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k postupu a stanoveným podmínkám pro udělování a odnímání schvalovacích doložek učebnicím a učebním textům a k zařazování učebnic a učebních textů do seznamu učebnic* [online]. 2013 [cit. 2015-02-01]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/schvalovaci-dolozky-ucebnic-2013>

Ona.idnes. *Rodičovská poradna Mgr. Markéty Klíngerové* [online]. 2014 [cit. 2014-11-20]. Dostupné z: <http://ona.idnes.cz/rodicovska-poradna-mgr-markety-klingerove-f2c-/poradna.aspx?p=PRORODICE&t=1066>

PETTY, Geoffrey. *Moderní vyučování: praktická příručka*. 1. vyd. Přeložil Štěpán Kovařík. Praha: Portál, 1996, 380 s. ISBN 80-7178-070-7.

PLAŇAVA, Ivo. *Průvodce mezilidskou komunikací*. 1. vyd. Praha: Grada, 2005, 148 s. ISBN 80-247-0858-2.

PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 3. rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2001, 322 s. ISBN 80-7178-579-2.

PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. 2. přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2002, 481 s. ISBN 80-7178-631-4.

PRŮCHA, Jan. *Učení z textu a didaktická informace*. 1. vyd. Praha: Academia, 1987, 91 s.

SITNÁ, Dagmar. *Metody aktivního vyučování: spolupráce žáků ve skupinách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2009, 150 s. ISBN 978-80-7367-246-1.

SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika*. 1. vyd. Praha: ISV nakladatelství, 1999, 292 s. ISBN 80-85866-33-1.

Sikana.majestat. *Příběhy* [online]. 2009 [cit. 2014-11-17]. Dostupné z: <http://sikana.majestat.cz/menu/pribehy>

Ucitelskenoviny. *Čtení a vzdělanost* [online]. 2004 [cit. 2014-02-02]. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=4999>

Ucitelskenoviny. *Metody pro výuku práce s textem ve společenských vědách* [online]. 2009 [cit. 2014-11-24]. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/index.php/userfiles/file/www.dakolkarvina.cz?archiv&clanek=1664>

Ucitelskenoviny. *Nejčastější poznámka v žákovské: NEMÁ DOMÁCÍ ÚKOL* [online]. 2012 [cit. 2015-4-6]. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=6899>

Zena-in. *Vztahy* [online]. 2011 [cit. 2015-02-20]. Dostupné z: <http://zena-in.cz/clanek/jindriska8-v-kazde-rodine-by-mela-byt-delba-prace>

Přílohy

Seznam příloh

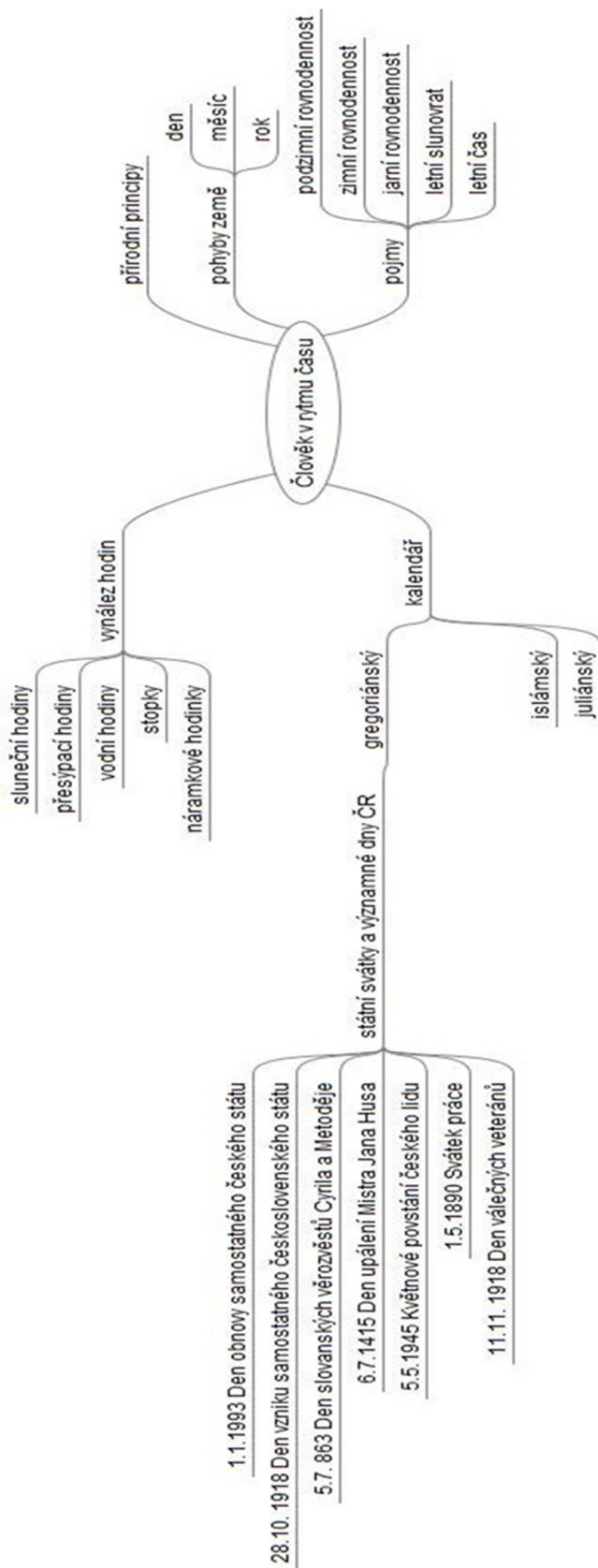
Příloha č. 1 Mentální mapa

Příloha č. 2 Ukázky textů

Příloha č. 3 Návrhy pracovních listů

Příloha č. 4 Dotazník pro učitele výchovy k občanství

Příloha č. 1 Mentální mapa

Příloha č. 2 Ukázky textů

Dělba práce

„V každé rodině by měla být dělba práce. Nesnáším muže, kteří přijdou z práce domů, sednou si ke stolu a vyžadují jídlo. Nebo popadnou noviny, lehnou si na gauč a přitom manželka chodí taky do práce. Dříve to bylo jiné. Manžel byl živitelem rodiny a manželka se starala o výchovu dětí a o domácnost. Nyní však do rodinného rozpočtu obvykle přispívají oba, a tak by se měli podělit i o domácnost.

My to máme rozdělené tak, že o víkendu vaří manžel a já ve všední dny. Je lepší kuchař a vaření ho moc baví. Nedovedu si ho představit při luxování, vytírání podlahy nebo při žehlení. Na nákup by taky sám nešel, protože v obchodě se špatně orientuje, ale když jdeme společně, tak jde rád. V domácnosti si poradí s každou opravou. Občas bych se do technických věcí ráda vrhla, ale to on nechce připustit.“⁵³

Šikana

„Všechno to začalo ve třetí třídě. Vážila jsem nejvíc ze všech svých spolužáků. Proto se mi smáli a dokonce mě i občas fyzicky napadli. Neměla jsem ani jednu kamarádku. Bála jsem se někomu s tímto problémem svěřit, aby to nebylo ještě horší. Jednou na obědě mi kluci podrazili nohy a já jsem i s tácem spadla na zem. Tenkrát prvně zakročila naše třídní. Řekla klukům, že jestli je ještě někdy uvidí, jak mi něco dělají, dá jim poznámku nebo to bude řešit přes rodiče. Jenže kluci si nedali říct a místo ve škole si na mě kolikrát počkali v parku, přes který jsem chodila domů... A tak jsem vždycky trnula hrůzou a strachem, co se bude dít. Neustále na mě pokřikovali, jaká jsem špekounka, tlust'och, váleček, který se nevejde do dveří. To mě fakt šíleně bolelo. A tak jsem přestala jíst.“⁵⁴

⁵³ Zena-in. *Vztahy* [online]. 2011 [cit. 2015-02-20]. Dostupné z: <http://zena-in.cz/clanek/jindriska8-v-kazde-rodine-by-mela-byt-delba-prace>

⁵⁴ Sikana.majestat. *Příběhy* [online]. 2009 [cit. 2014-11-17]. Dostupné z: <http://sikana.majestat.cz/menu/pribehy>

Adopce

„Jak funguje adopce na dálku

1. Jak si můžete dítě adoptovat?

1. Vyberte si konkrétní dítě v záložce "Děti, které čekají na Vaši podporu".

2. Kontaktujte koordinátora adopce tak, že vyplníte dotazník "Kontaktujte nás", který najdete na konci profilu dítěte. Koordinátorka projektu se Vám co nejdříve ozve z adresy adopceCR@adopcezambie.cz nebo z telefonního čísla +420 603 101 847. Obdržíte všechny dostupné informace, letáček, informace o způsobu a možnostech plateb, informace o nejbližším možném termínu nástupu dítěte do školy. Informace o možnostech plateb jsou uvedené i v tomto článku v odstavci 2. Částka, způsob plateb a použití peněz.⁵⁵

Neverbální komunikace

„A po ruce je i další mocný činitel – neverbální komunikace: jak se tváříme (mimika), co děláme s rukama (gestika), jak sedíme, stojíme, pohybujeme se v prostoru, jak se k sobě nakláníme i od sebe odkláníme (proxemika, pantomimika, posturologie), jak si podáváme ruce, dotýkáme se (haptika), jak se na sebe díváme; a též sem patří vzhled, oblečení, šperky, vyholené lebky, piercing.“⁵⁶

⁵⁵ Adopcezambie. *Jak na to - adopce na dálku* [online]. 2014 [cit. 2014-11-18]. Dostupné z: <http://www.adopcezambie.cz/jak-na-to/>

⁵⁶ PLAŇAVA, Ivo. *Průvodce mezilidskou komunikací*. 1. vyd. Praha: Grada, 2005, ISBN 80-247-0858-2, s. 42-43.

Asertivita

„Asertivita je cestou k úspěchu a vnitřní spokojenosti

Asertivita je zdravé, přiměřené sebeprosazení, které předpokládá, že nejednáme na úkor druhých, ale také nepřipustíme jednání ostatních na náš úkor. Asertivní jednání není ani pasivní ani agresivní. Nachází se právě uprostřed.

Pasivní jednání má hořkou příchut'

Člověk, který stále ustupuje, často pocítuje ztrátu vlastní hodnoty a opakované pasivní chování vede k jeho sníženému sebevědomí. Co je dobré vědět:

- Pasivní jednání je neúčinné.
- Když rezignuji na svůj cíl, ničeho nedosáhnu.
- Pasivním přístupem snižuji vlastní hodnotu.
- Opakované neúspěchy snižují mé sebevědomí.⁵⁷

První pomoc

„155 – Zdravotnická záchranná služba (ZSS; toto telefonní číslo volejte vždy jako první, jedná-li se o vážnou poruchu zdraví a pokud není nutno předtím vyřešit naléhavější problémy – opuštění nebezpečného prostředí, vyproštění postiženého, přivolání kolemdoucích – voláme adresně a s pokyny, například „Vy pane v černé bundě, zavolejte 155“, první vdechy umělého dýchání u dětí a podobně, podle situace).

112 – Telefonní centrum tísňového volání – linka 112 (EU, Švýcarsko, Jižní Afrika). Pokud je na místě signál alespoň jednoho mobilního operátora, lze se dovolat bez (do sítě) přihlášené SIM karty, bez kreditu.⁵⁸

⁵⁷ JANÁČKOVÁ, Laura. *Praktická komunikace pro každý den*. 1. vyd. Praha: GRADA Publishing, 2009, ISBN 978-80-247-2479-9, s. 67.

Fetišismus

„Je považován za jednu z nejstarších forem náboženství. Název je odvozen od portugalského fitico – uměle vyrobený – a byl údajně používán portugalskými kolonizátory, kteří se při obsazování území na západní pobřeží Afriky střetávali s domorodými kultovními předměty, o kterých se domnívali, že jsou objektem uctívání domorodců. Kromě Afriky se s jevy analogickými fetišismu můžeme setkat v řadě dalších oblastí – Austrálii, Americe, Asii.“⁵⁹

Temperament

„Některé z uvedených rysů osobnosti jsou více determinované vrozenými předpoklady (extroverze x introverze), jiné ovlivňuje spíše výchova a sociální okolí (sebeovládání, rozhodnost). Proto rozlišujeme dvě základní skupiny rysů: temperamentové a charakterové.

Temperament je soustava psychických vlastností, které se projevují způsobem reagování, chování a prožívání člověka, zejména způsobem vzniku a průběhem citových procesů a jejich výrazu. Temperament zahrnuje vlastnosti, které jsou determinovány převážně vrozeným typem vyšší nervové činnosti. Temperament může za to, jak snadno city vznikají, jak snadno se střídají.“⁶⁰

Příloha č. 3 Návrhy pracovních listů

V této části předkládáme návrhy tří pracovních listů pro předmět výchovy k občanství na druhém stupni ZŠ, v nichž bude využito práce s textem. Tyto návrhy

⁵⁸ HRUŠKOVÁ, Martina, GUTVIRTH, Jaroslav. *První pomoc (nejen) pro školní praxi*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2010, ISBN 978-80-7394-237-3, s. 6.

⁵⁹ DEMJANČUKOVÁ, Dagmar. *Teorie a dějiny náboženství*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2003, ISBN 80-86473-43-0, s. 57-58.

⁶⁰ GILLERNOVÁ, Ilona, BURIÁNEK, Jiří. *Základy psychologie, sociologie – Základy společenských věd*. 3. upr. vyd. Praha: Fortuna, 2006, ISBN 80-7168-749-9, s. 45-46.

nebyly vyzkoušeny v praxi. První dva pracovní listy se věnují tématu „Stát“ a „Naše potřeby“, jež jsou probírány v 7. ročníku ZŠ. Dále jsme zpracovali téma „Krádež“ pro žáky 9. ročníku. Témata jsme volili tak, aby se v bakalářské práci neopakovala.

1. Popis aktivity

Nejprve žáky vyzveme, aby individuálně zapsali na papír své potřeby. Vedle základních potřeb, které jsou nezbytné pro zachování našeho života (např. základní biologické potřeby, potřeba bezpečí...), se může objevit např. i potřeba peněz na kino apod. Žáci by si měli uvědomit, co skutečně potřebují a co pouze chtějí.

Poté se žáci seznámí s příběhy dvou afrických chlapců, které jsou součástí vypracovaného pracovního listu. Následuje diskuze, v níž by měli zaznít tyto otázky:

Jaké potřeby nebyly v případě chlapců uspokojovány?

Byla porušována některá jejich práva a svobody?

Jaké další problémy jsou v zemích třetího světa?

Jaké organizace jim pomáhají?

Jak můžeme pomáhat?

Učitel může pro přehled zapisovat důležité body, které zazněly, na tabuli či papír. Nemělo by chybět závěrečné shrnutí této problematiky.

Co by mělo zaznít v diskuzi:

Nikdo z nás se nepozastaví nad tím, že nám z kohoutku teče pitná voda. Naproti tomu děti žijící v zemích třetího světa mají nedostatek pitné vody i jídla. Pro vodu musí ujít velkou vzdálenost, přičemž voda není často zdravotně nezávadná. Není jim poskytováno vzdělání. Děti musí pracovat a leckdy i bojovat (dětští vojáci). Pomoc poskytují neziskové organizace, nadace, spolky a různé kampaně. Zapojit se můžeme i my např. prostřednictvím adopce na dálku.

Při činnosti vycházíme z již předem osvojených znalostí, tzn. již v 7. ročníku ZŠ v hodinách výchovy k občanství si žák osvojuje znalosti týkající se lidských práv a

potřeb. Mimoto situace v zemích třetího světa je dětem známa z médií (např. reklama na podporu organizace UNICEF informuje o některých problémech a formách pomoci).

Žák by si měl uvědomit, že na světě žijí lidé, kteří žijí v chudobě, bídě a jejichž základní potřeby nejsou uspokojovány.

Nejprve žáci pracují samostatně. Diskuze probíhá v komunitním kruhu.

Pracovní list pro 7. ročník – Naše potřeby

1. Napiš, co podle svého názoru potřebuješ.

2. Přečti si následující příběhy, zamysli se nad nimi a vypiš si stručně několik nejdůležitějších informací.

„Ishmael (Sierra Leone):

Ishmaelovi je dnes 28, žije v New Yorku a zasahuje se za práva dětí zasažených válkou. Několikrát hovořil v Organizaci spojených národů. Ve 13 letech ho zverbovala vládní armáda. Chlapec prošel rychlým výcvikem, a pak pod vlivem drog zbavujících pocit bolesti a výčitek, bojoval a dopouštěl se neuvěřitelných násilností. V 16 ho pracovníci UNICEF odvedli a naučili ho jak si odpustit a začít normálně žít.

„Jsem ze Sierra Leone a k armádě jsem se přidal kvůli ztrátě rodiny a hladovění. Chtěl jsem pomstít smrt svých blízkých. Taky jsem musel sehnat nějaké jídlo, abych přežil a jediný způsob, jak to udělat, bylo vstoupit do armády. Nebylo to vůbec jednoduché být vojákem, ale my to udělat prostě museli. Od té doby už jsem prošel rehabilitací, takže se mě nemusíte bát. Už nejsem vojákem. Ze svých zkušeností jsem se naučil, že pomsta není správná. Dal jsem se k armádě, abych pomstil smrt svých blízkých a abych přežil, ale přišel jsem na to, že jestli budu usilovat o pomstu, budu

přítom zabíjet další lidi, jejichž příbuzní budou chtít odplatu, a pak se budeme mstít a mstít a mstít a nikdy to neskončí...“⁶¹

„Patrick (Rwanda):

„Jsem Patrick Ugimana je mi 8, moje matka měla malý obchod, který zbankrotoval. Jednoho dne zmizela.“ Patrick otce nikdy nepoznal. Matka, která se synem přišla z malého města do Kigali za vidinou lepšího života, zjistila, že prodáváním rajčat chlapce neživí. V šesti letech se Patrick najednou octl na ulici, matka je už 2 roky nezvěstná. Pamatuje si Patrick na maminku? „Vím, jak maminka vypadala, ale bohužel si nepamatuji žádnou příhodu. Jediné co si pamatuji je, že mi ráda vařila ryby a brambory. Kdybych jí potkal, tak bych jí pozdravil, povídal bych si s ní a zeptal bych se jí, kam se mi ztratila.“ Patrick od svých 6 let žije na ulici. „Nejhorší bylo spaní na ulici bez ochrany, bez přístřeší.“ říká Patrick. Spolu s třemi kamarády přespával v kanálech. „Když nás někdo napadl, běželi jsme hlouběji do kanálu, třeba 500 metrů.“ svěřuje se Patrick a pokračuje ve svém vyprávění: „Býval jsem často nemocný, míval jsem horečku. I při nemoci nešlo dělat nic jiného než shánět peníze na jídlo. Jídlo vždy pomohlo. Jídlo jsem získával, tak že jsem nosil odpadky do kontejneru, za to jsme dostali peníze.“ Je těžké žít na ulici, ráno vás probudí kručení v břiše, musíte vstát a chodit a chodit, hledat příležitost. Musíte ujít spousty kilometrů, i když vám je jen šest let. Za den si zhruba vyděláte 2 Kč. Za vydělané peníze, si nákup nedovolíte, musíte se spokojit se zbytky. Sníst je musíte okamžitě, aby vám je žádný jiný bezdomovec neukradl. Alespoň než zesílíte na tolik, abyste při rvačce měli sílu vyhrát. „Nikdy nám nikdo jídlo neukradl, vždycky jsme ho snědli hned, jak jsme ho dostali.“ Do teď se Patrick musel starat sám o sebe. Nyní žije Patrick v útulku, který vznikl díky pomoci českých dárců. Díky tomu je dnes Patrick čistý, proto má na sobě tričko a nové boty. „Nejlepší co mě potkalo, je to že mě Bůh přivedl, sem do útulku a já smím chodit do školy. O útulku jsem se dozvěděl od jiných dětí ulice.“ Díky útulku Patrick navštěvuje zdejší školu. „Ve škole se rád učím, baví mě to. Nelíbí se mi ošklivé chování, rvačky,

⁶¹ Africke-deti.estranky. *Skutečné příběhy* [online]. 2012 [cit. 2014-03-24]. Dostupné z: <http://www.africke-deti.estranky.cz/clanky/skutečne-pribehy/ishmael--sierra-leone--.html>

hádky, urážky a tak“ „Přál bych si, stát se opravdovým mužem, schopným starat se o svou domácnost a rodinu. A budu podporovat chudé,“ to jsou Patrikovy plány do budoucna, snad se mu jeho přání splní...“⁶²

2. Popis aktivity

Pracovní list je zaměřený na práci s učebnicí občanské výchovy, ale i jinou odbornou literaturu, kterou si žák sám vybere. Žáci pracují samostatně. Jedná se o domácí úkol.

Pracovní list pro 7. ročník – Stát

Najdi odpovědi na následující otázky.

1. Co je to stát?

2. Popiš vznik státu.

⁶² Africke-deti.estranky. *Skutečné příběhy* [online]. 2012 [cit. 2014-03-24]. Dostupné z: <http://www.africke-deti.estranky.cz/clanky/skutečne-pribehy/patrick--rwanda--.html>

3. Dokážeš správně spojit následující pojmy?

Demokratický stát	v čele vládce, jehož moc je odvozena z boží vůle
Republika	v čela monarcha (doživotní dědičný titul)
Monarchie	v čele volený zástupce
Teokracie	samovláda jednotlivce nebo skupiny
Autokratický stát	účast všech členů na rozhodování

4. Vzpomeň si, jaké úkoly musí stát plnit.

5. Vysvětli následující pojmy:

Přímá demokracie

Nepřímá demokracie

6. Uveď demokratické způsoby rozhodování a řízení státu.

7. Napiš příklady institucí a orgánů, které řídí obec, kraj a stát.

3. Popis aktivity

V novinách, časopisech, televizních i rozhlasových zprávách se dozvídáme o aktuálním dění v naší zemi i ve světě, mimo jiné například o spáchaných trestných činech. I ve škole se můžeme setkat s jednáním, které není přijatelné, například s krádeží. Důvody krádeží jsou různé a je nezbytné je zjistit. V některých případech se těmto krádežím snaží škola zabránit třeba tím, že pokud mají žáci jít na hodinu tělesné výchovy, při níž na sobě nesmí mít žádné šperky, mají například možnost uschovat je u vyučující v kabinetu nebo eventuálně zamknutí šatny. Škola by také mohla žáky upozornit na to, že by si do školy neměli brát příliš cenné věci a informovat je o následcích zmíněného činu. Pokud ke krádeži dojde, je nutné ji řešit. A na to jsme zaměřili následující pracovní list.

Žáci si nejprve přečtou text a poté odpoví na otázky, které dané téma rozvíjí. Žáci pracují samostatně. Některé informace si mohou dohledat na internetu.

Pracovní list pro 9. ročník - Krádež

I. Přečti si text.

Moje 11 letá dcera pravidelně krade. Trvá to již nějakou dobu. Naposledy ji vyhodili ze zájmového kroužku, kde ji učitel přistihl při krádeži peněz. Doslechla jsem se, že se v tomto kroužku ztratili už tři mobilní telefony, nějaké peníze i peněženka. Sama jsem minulé léto zjistila, že vzala peněženku mému příteli a poté jsem jí našla v tašce staršího sourozence. Může se jednat o nemoc zvanou kleptománie?⁶³

⁶³ Ona.idnes. *Rodičovská poradna Mgr. Markéty Klingerové* [online]. 2014 [cit. 2014-11-20]. Dostupné z: <http://ona.idnes.cz/rodicovska-poradna-mgr-markety-klingerove-f2c-/poradna.aspx?p=PRORODICE&t=1066>

II. Odpověz na otázky. Chybějící informace vyhledej pomocí internetu.

1. Co je krádež?
2. Vysvětli pojem kleptománie.
3. Jaký může být motiv krádeže?
4. Kdy se jedná o přešupek a kdy o trestný čin?
5. Představ si, že jsi ředitelem/kou školy. Jak postupovat při řešení přešupku a trestného činu?
6. Jaké další trestné činy znáš?
7. Které trestné činy pokládáš za nejzávažnější? Zkus je seřadit.

Příloha č. 4 Dotazník pro učitele výchovy k občanství

Vážená paní učitelko, vážený pane učiteli,

obracím se na Vás s prosbou o vyplnění dotazníku. Vyplnění dotazníku Vám nezabere více než 20 minut. Dotazník je anonymní a získané údaje budou použity pouze pro výzkumné účely. Předem děkuji za vstřícnost a ochotu.

Andrea Pucholtová

Pedagogická fakulta JU

1. Jaké texty využíváte v hodinách výchovy k občanství?

beletristické

odborné

populárně-naučné

2. Jaké zdroje v hodinách výchovy k občanství využíváte?

tištěné

elektronické

tištěné i elektronické

3. Které učebnice používáte při vyučování předmětu výchovy k občanství?

Uveďte název učebnice a autora.

Klikněte sem a zadejte text.

4. Uveďte jiné tištěné texty, které při vyučování předmětu výchovy k občanství používáte:

Klikněte sem a zadejte text.

5. Které elektronické zdroje používáte při vyučování předmětu výchovy k občanství?

Klikněte sem a zadejte text.

6. Jak často využíváte učebnice během roku? (1 = nepoužívám, 5 = každou vyučovací hodinu)

1 2 3 4 5

7. Jak často využíváte jiné tištěné texty během roku?

1 2 3 4 5

8. Jak často využíváte elektronické texty během roku?

1 2 3 4 5

9. Podle jakých kritérií dané texty vybíráte?

Klikněte sem a zadejte text.

10. Jak často používáte jednotlivé výukové metody v hodinách výchovy k občanství během roku? (1 = nepoužívám, 5 = často)

Monologické (přednáška, vysvětlování, výklad, instruktáž) 1 2 3 4 5

Dialogické (rozhovor, diskuse, dramatizace) 1 2 3 4 5

Metody písemných prací 1 2 3 4 5

Metody práce s učebnicí, knihou 1 2 3 4 5

Diskusní metody 1 2 3 4 5

Metody heuristické, řešení problémů 1 2 3 4 5

Frontální výuka 1 2 3 4 5

Skupinová a kooperativní výuka 1 2 3 4 5

Partnerská výuka 1 2 3 4 5

Individuální a individualizovaná výuka, samostatná práce žáků 1 2 3 4 5

Kritické myšlení 1 2 3 4 5

11. Pokud používáte i jiné metody, doplňte jejich názvy a časové zastoupení:

Klikněte sem a zadejte text. 1 2 3 4 5

Klikněte sem a zadejte text. 1 2 3 4 5

Klikněte sem a zadejte text. 1 2 3 4 5

12. Který faktor je pro Vás rozhodující při výběru výukové metody v hodinách výchovy k občanství? (zaškrtněte tři)

Zákonitosti výukového procesu, a to obecné i speciální (logické, psychologické, didaktické).

Cíle a úkoly výuky, vztahující se zejména k práci, interakci, jazyku.

Obsah a metody daného oboru zprostředkovaného konkrétním vyučovacím předmětem.

Úroveň fyzického a psychického rozvoje žáků, jejich připravenost zvládat požadavky učení.

Zvláštnosti třídy, skupiny žáků, např. hoši – dívky, různá etnika, formální a neformální vztahy v kolektivu.

Vnější podmínky výchovně-vzdělávací práce, např. geografické prostředí, společenské prostředí, hlučnost okolí, technická vybavenost školy atd.

jiné Klikněte sem a zadejte text.

13. Jak často využíváte metodu práce s textem v hodinách výchovy k občanství?

1 2 3 4 5

14. Jaké jsou podle vašeho názoru výhody a nevýhody metody práce s textem?

Klikněte sem a zadejte text.

15. Jak dlouho učíte předmět výchovy k občanství?

Klikněte sem a zadejte text.

Děkuji Vám za vyplnění dotazníku.